

Nyt Babel

#30

LEDER - af Nyt Babel

OM NYT BABEL - af Nyt Babel

OM AT PRÆDIKE I DAG - af Katrine Winkel Holm

TROENS YDMYGE MOD - af Knud Nyboe Rasmussen

EN MORTEN LUTHER DEN ANDEN - af Rasmus Dreyer

ER KRISTELIGT DAGBLAD EN SENSATIONSAVIS? - af Ole Witte Madsen

PRÆDIKEN - FRYGTER DU DØDEN? - af Merete Bøye

HVAD ER EN KVINDE? - anmeldelse af *What Is a Woman?* - af Merete Bøye

HIMMEL OG HELVEDE – anmeldelse af *Livets Risiko* - af Merete Bøye

August 2022

Leder

Kirken er et hus, et gammelt hus. Den er både et konkret, fysisk hus og et hus, der er bygget af levende stene. Det vil sige, at kirken er dem som til enhver tid sidder sammen og lytter til Guds ord, og som er sammen om at døbe et menneske og som går til alters sammen.

Det er fundamentet for kirken. Det er egentlig ikke så svært at forstå. Det er troen på Jesus som Guds søn, der er kirkens fundament, ikke alt muligt andet som vi selv måtte finde på at putte ind i kirken. Det er fundamentet, det handler om. Grundvolden. Enhver, der har lidt forstand på husbyggeri, ved, at et fundament er vigtigt. Ser man ordentligt på vores gamle middelalderkirker, kan man se, at de folk, der har bygget dem for næsten 1000 år siden, har bygget dem på et godt fundament. Det gælder helt konkret, for det er et godt og smukt byggeri, men det gælder også i overført betydning. Kirken har nemlig i 1000 år bygget på den tro, der går helt tilbage til de første kristne. Det er fundamentet, og det er helt afgørende.

I Danmark understøttes kirken af staten. Det står i grundloven. Det vil sige, at folkekirken har særlige privilegier som fx særstatus som trossamfund. Staten inddriver også medlemsbidrag for kirken, og staten passer på kirkens fine middelalderbygninger og fredede præstegårde, idet det er Nationalmuseet, der bestemmer om vi må fjerne så meget som en mursten ude i kirkerne. Alt sammen gode ting.

Men det betyder ikke, at staten er kirkens fundament. Der kan sagtens være kirker, selvom der ikke er en stat, der understøtter kirken. I Kina, Iran og selv i Nordkorea er der kirker, selvom der ikke er kirkebygninger, og selvom det er ulovligt at gå i kirke og være kristen der. Fordi: uanset hvad, kan der være en kirke, der hvor den bygger på den klippe, der er Kristus.

En kirke er nemlig en kirke, hvis Guds ord forkyndes i den, hvis der døbes og hvis mennesker indtager Jesu Kristi legeme og blod sammen. Og det er uanset om det sker i en flotte kirke som vores, eller om det sker i et blikskur i Bangladesh eller et kælderrum i Iran.

Om Nyt Babel

af Nyt Babel

Nyt Babel er et nettidsskrift, som drives på frivillig basis. Det redigeres af Stine Munch, Merete Bøye og Nana Hauge. Læs det på nytbabel.dk.

Redaktørerne får ikke løn og skribenterne får ikke honorarer. Vi har til gengæld visse udgifter, fx til webhotel, hjælp til web-problemer, redaktionsmøder, annoncering og forsendelse af trykte artikler til folk, der ikke har internet.

Hvis du er glad for Nyt Babel og har lyst til at støtte tidsskriftet, kan du sætte penge ind på denne konto i **Danske Bank**

Registreringsnummer: **3412**

Konto: **3412 312 082**

Du kan også støtte ved at dele Nyt Babels artikler på sociale medier, eller ved at trykke et par ekstra udgaver af pdf-filen og give dem til dine venner eller lægge dem rundt omkring, hvor der kunne tænkes at findes læsere.

Vi takker for enhver støtte. Tak til alle, der har støttet hidtil med små og store beløb.

Om at prædike i dag

af Katrine Winkel Holm

Oplæg holdt ved Homiletisk Årsmøde 20. juni 2022

En lørdag eftermiddag blev jeg ringet op af en mig ukendt person. Han ville høre, hvornår han kunne få en velsignelse i kirken. Sådan lød det i hvert fald i mine ører, og jeg tænkte selvfølgelig straks, at det, han ønskede, var en kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab. ”Jeg kan godt foretage en kirkelig velsignelse af dig og din kone”, forsikrede jeg ham. Nej, det var hans sønners velsignelse, han efterspurgte. Lidt mystisk formulering – der var tydeligvis også lidt sprogligt knas, for dansk var et fremmedsprog for ham. Men hvis det var på vegne af hans sønner, han ringede, så kunne jeg da forsikre ham om, at vi også kunne finde ud af lave en kirkelig velsignelse af *deres* ægteskaber. Nej, det var heller ikke det – og nu var sognebarnet en lille smule utålmodigt. Det var hans synder med Y, det drejede sig om, ikke hans afkom. Det drejede sig slet drejede ikke om romantik og fest. Det, han efterlyste, var Guds velsignelse – sine synders forladelse. Let beskæmmet over min egen tungnemhed kunne jeg love, at den ville han så sandelig godt kunne modtage ved den følgende dags gudstjeneste.

Samtalen gav stof til eftertanke. Jeg havde været forberedt på et servicekrav og reagerede som repræsentant for servicekirken: I kræver og vi leverer. Vi har det meste på hylderne og skal gøre vores bedste for at give jer en god oplevelse – tilsat både mening og evangelium. Og så viste det sig, at jeg helt havde misforstået mit sognebarn. Mine fordomme havde spærret for hans eksistentielle nød, hans ængstede samvittighed, som han, meget rimeligt, var gået til sin kirke med.h

Jeg nævner denne episode, fordi den efterfølgende fik mig til at reflektere. Vi har jo for nylig fået at vide af Lars Sandbeck og co. at det er svært at stille noget op med Luthers teologi i dag, fordi der ikke er nogen, der stiller Luthers spørgsmål: ”Hvordan får jeg en nådig Gud?” Hertil er der to ting at sige: For det første – og det er grunden til at jeg fortæller anekdoten – aner vi ikke, hvad folk kommer med, når de kommer i kirke. Hvad

de bærer på og hvad de tynges af. For det andet – og det er det vægtige argument – defineres forkyndelsens indhold ikke af meningsmålinger. Hvis det havde været udgangspunktet, havde kirken nok aldrig for alvor set dagens lys. For hvad ville mon resultatet have været, hvis man havde lavet en brugerundersøgelse blandt de tilstedeværende i statholderens gård Langfredag og spurgt hver enkelt i forsamlingen, hvorvidt de mente, Jesus af Nazareth var Guds søn? ”Vær venlig at sætte kryds ud for ja, nej, ved ikke.” Det giver vist sig selv, hvad resultatet af spørgeskemaet ville være blevet.

Deraf følger, at fordi det moderne menneske eventuelt ikke opfatter sig som synder, betyder det ikke, at det faktisk er syndfrit. Og det er bevidst, at jeg siger eventuelt, for det er nødvendigt med et forbehold. Det var Henrik Pontoppidan, der i sit navnkundige skrift *Kirken og dens mænd* fra 1914 kritiserede sin tids kirke for at afskaffet *troen* på synden uden at afskaffe *synden*. Det er en kritik, tiden ikke er løbet fra. Tværtimod.

Som en erfaren præst har formuleret det, så det vel med synd som med alkoholmisbruget hos en alkoholiker: En del af sygdommen består i at man ikke ved, man er syg. Det vil sige – og det vil alle alkoholeksperter bekræfte – at den manglende sygdomserkendelse ikke betyder, at alkoholikeren ikke har brug for afvænnings. Han har derimod brug for erkendelsen af problemet, som det allerførste skridt.

Mit postulat er: 1. Prædikantens opgave er at tjene menigheden ved at tjene Ordet. Ikke løbe fra de tunge ord om synd og skyld, dom og nåde til fordel for en såkaldt blød teologi. 2. At en såkaldt blød teologi nemt bliver meget hård. Og at den klassisk lutherske teologi er langt mere rummelig og inkluderende – for nu bruge to tidstypiske og tyndslidte fraser. Postulatet vil jeg plædere for og udfolde i det efterfølgende. Men inden da vil jeg gerne opholde mig ved den forkyndelse, vi finder i højmessens liturgi. For der er megen inspiration og opbyggelse for prædikanten at hente her.

RITUALER ER FORKYNDELSE - HVILKEN FORKYNDELSE?

I omtalen af formiddagens oplæg blev det spørgsmål stillet, om liturgidebatten har fyldt så meget, at vi har glemt homiletikken. Med andre ord: Har vi talt så meget om gudstjenestens form, at vi har glemt forkyndelsens indhold. Rent teknisk er liturgik og homiletik selvfølgelig to forskellige fagområder, men samtidig kan denne modstilling nemt føre til at man skelner mellem ritualer og forkyndelse/prædiken. Men den måske stærkeste forkyndelse, vi møder i højmissen, kommer via ritualerne. Stærk og vægtig

fordi den er fastfrossen og gentagen og på den måde vedblivende. Det er i hvert min erfaring.

Den måske vigtigste forkyndelse, jeg har taget med mig som kirkegænger i min barndom og ungdom var med skam at melde ikke mine fars prædiker – selv om jeg sikkert også har fået meget med derfra – men derimod en bestemt del af liturgien. Ved hans gudstjenester var der – hvis der var altergang – nemlig absolution som et fast liturgisk led umiddelbart inden nadveren. Og jeg vil gerne kort opholde mig ved ritualet, som kendes fra skiftemålsritualet. Ritualet blev indledt med at man gik op til alteret og lyttede til skriftetalen: *Da I af hjertet angrrer jeres synder og henflyr til Guds nåde i Jesus Kristus, som blev givet jer i den hellige dåb, så kan jeg nu efter hans ord tilsige jer alle jeres synders nådige forladelse i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn*” Herefter lagde man sig på knæ og de sidste ord blev gentaget til hver enkelt under håndspåleggelse: *”Så tilsiger jeg dig alle dine synders nådige forladelse i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn”*.

I dette ritual blev syndernes forladelse forkyndt, ikke bare ud i det blå til en hel forsamling nede på bænken, men direkte til hver enkelt af os. Netop *tilsagt* med den klang af insisteren, som ligger i det ord. Til mig mens jeg lå på ved knæ ved Herrens alter. De mange prædikeneres mange ord kan let forsvinde i erindringen, men ritualets personligt henvendte ord står fast. Det er min erfaring.

Det er det, der giver de aktuelle krav om at ændre gudstjenestens form dens store alvor. Det er ikke form-petitesseer, men hele gudstjenestens forkyndelse, der er i spil – og meget står på spil. For ritualerne og salmerne udgør afgørende forkyndelse.

Faktisk ville jeg gerne have opholdt mig længere ved, hvad der synges ved gudstjenesten. I den prædikensamling, jeg har været med til at redigere, *I tide og utide*, sammen med Merete Bøye og Nana Hauge, bad vi eksplicit bidragsyderne om at levere et begrundet salmevalg udover de prædikener, de havde skrevet. Tanken var, at det, der synges, er forkyndelse på lige linje med det, der prædikes. Håbet var samtidig også at gøre opmærksom på den store poetiske rigdom, salmebogen rummer – der er overhovedet ikke behov for at inddrage *Kirkesangbogen*. Den danske Salmebog bugner af fremragende og opbyggelig poesi, der kalder på at blive anvendt i gudstjenesten.

UOPLØSELIGT MØRKE I OS SELV- ELISABETH OG HENDES BRØDRE

Efter dette lille liturgiske sidespring vil jeg gerne bevæge mig til uddybning af mit indledende postulat: Prædikantens opgave er at tjene menigheden ved at tjene Ordet. Vi er jo hver især *minister verbum Dei*. Derfor skal vi ikke løbe fra de tunge ord om synd og skyld, dom og nåde til fordel for en såkaldt blød teologi. Kan man det? Er det ikke komplet ligegyldige, støvede ord, der højst får folk til at stige fuldstændig af, hvis de da forbinder noget med dem?

I et forsøg på at svare på det, vil jeg gerne inddrage to bøger skrevet af sangerinden Elisabeth Gjerluff Nielsen. For det første bogen *Store børn. Erindringer om en familie* fra 2019 og så hendes seneste udgivelse *Salmen i blodet* fra 2022.

Bogen *Store børn. Erindringer om en familie* er, som titlen indikerer, en beretning om en barndom i et særpræget og charmerende hjem med fire børn med alt, hvad dertil hører af sammenhold og interne skærmydsler. Et sammenhold, der med tiden viser sig at være, med Elisabeths formulering, lige så "sprødt skrøbeligt som mormors nybagte vaniljekranse". Skrøbeligheden folder hun ud i sin beretning, som er både tankevækkende og hjerteskerende.

Baggrunden for beretningen er – og det er naturligvis Elisabeths Gjerluff Niensens beretning jeg her tager for pålydende – hendes *egen* længsel efter det varme fællesskab, søskendefællesskabet, som bestod engang. Det er med tiden blegnet efter forældrenes død og det begræder hun. Det er for hende at se for fattigt med den sparsomme kontakt og de sjældne gange, de mødes ved runde dage. "Jeg vil så gerne have det voksende familiære mørke trængt lidt tilbage", erklærer hun med henvisning til et citat fra Jobs Bog, der lyder:

"Mørket trænges tilbage, når man udforsker det allerinderste". Til det formål er det hendes projekt at lave en fælles bog med hendes bror, Gnags-forsangeren, Peter A.G om netop forholdet mellem søskende og om deres fælles fortid i Skjern. Mørket skal trænges tilbage ved at de to søskende taler sammen, taler *ud* om alt det, der er svært.

Hvordan går det så? Ikke så godt. På et tidspunkt mødes de to søskende for at komme videre med bogprojektet og samtalen imellem dem er mildt sagt ikke vellykket. Elisabeth skriver:

”...stemningen er såret, skuffet og aggressiv. Vi taler om trøst – vi taler om afvisning – vi taler om venskaber – vi taler om, hvorfor vi ikke ser hinanden oftere – vi taler om hinandens koner, mænd, familier og børn og råber højere og højere. For vi taler ikke sammen, men skiftevis forsvarer os, hugger ud efter hinanden og opfører os lige så mimosefølsomt, som vi selv er rå slagtersvende. Vi lytter ikke ... Det er minus-kommunikation, fordi vi afviser og slet ikke respekterer hinanden. Jeg tænker, at min bror lige nu mest ligner en bange tyran, som jeg dirrende kampberedt håber mine spørgsmål vil anfægte, ryste, om ikke, som Davids stenslynge, vælte. Men Peter skynder sig at gå, før han vakler. ”Du er et røvhul”, lyder hans farvelhilsen. ”Et røvhul af Guds nåde” råber han uddybende ned ad trappen i frakken, som han hele tiden har haft på med tasken over skulderen. Og efterlader et bord med en tør chokoladecroissant og kold kaffe..”

Ja, kaffen er kold, og det er stemningen også. Det går med andre ord ad Pommern til med den fælles opdyrkning af fortiden med dertil hørende genopbygget fællesskab. Det interessante er, at det netop er den fælles udforskning af fortiden, der fører til, at det går så galt, at deres sidste samtale om bogen ender med at han tildeler hende, den uforglemmelige titel og skrider sin vej.

DEN TERAPEUTISKE FEJLSLUTNING

Elisabeth Gjerluff Nielsen har grebet det stenede forhold til sine søskende terapeutisk an. Hun er optimistisk. Bare vi taler om mørket, vil det vige. Som hun siger det i en samtale med Sørine Gotfredsen på P1 foråret 2022: ”Man skal prøve at nærme sig mørket sammen. Der er en fantastisk styrke i at møde hinanden.”

Men det jo altså netop det modsatte, der sker. Da hun og hendes bror sammen forsøger at nærme sig mørket, bliver hendes bror rasende. Og det gør hun også selv. For det er tydeligt, at hun også har nogle lillesøsterregnskaber at gøre op med sin meget dominerende storebror. I forholdet til ham begår hun det, man kan kalde *den terapeutiske fejlslutning*: Jo mere lys, vi kaster over tingene, jo bedre vil vi alle sammen få det. Det er det modsatte, der nogle gange sker. Lys uden varme har det jo med at være helvedes kval. Det går i hvert rigtigt galt her.

Bliver de to senere forsonet? Der er ingen forsoning i den første bog *Store børn*, men fortsættelse følger i hendes sidste bog *Salmen i blodet*, hvor Elisabeth videre beretter:

Jeg går i kirke. Hvor spørgsmålet runger under kuplen: ”Herre, hvor mange gange skal jeg tilgive min broder, når han forsynder sig imod mig? Op til syv gange?” Jesus svarede ham: ”Jeg siger dig, ikke op til syv gange nej, men op til syvoghalvfjerds gange” og uddyber lignelsen om den gældbundne tjener.

Elisabeth er med andre ord anfægtet af evangeliet til 22. søndag efter Trinitatis. (I række) og rammes af ordene.

Og så lyder hendes fortsættelse:

Jeg vender mig et tilfældigt sekund mod orgelet. Og får øje på min bror, som jeg efter endnu et sammenstød ikke har set længe, men som nu sidder der en række bag mig i Guds hus. Og orglet bruser, præsten prædiker, og jeg beslutter mig for at bide min stolthed i mig, tage mig sammen og forsøge mig en otteoghalvfjerdsindstyvende gang. Med tilgivelse i håb om en sti til forsoning. Ja, jeg gode kristne menneske vil række min broder hånden, når gudstjenesten om lidt er forbi, og vi går samme vej ud af kirken, mod en kaffebar måske?

Og postludiet lyder, jeg rejser mig, kun for at se at han er væk og forsvundet. Gået mens jeg er til altergang måske? For vi er begge hårdkogte kristne, med alt det gode vi gerne vil og ikke gør, og al det onde vi ikke vil, men gør.”

Væk er den bror, hun skal tilgive. Her står hun klar til virkelig at række ham hånden, gøre alt det rigtige, og så er han smuttet. Meget malende – og lidt for bekvemt. For tilgivelse og forsoning er jo også mulig, selv om den man skal forsones med, ikke lige står klar til at tage imod, netop i det øjeblik, jeg endelig er klar til at give. Hun kunne jo opsøge ham.

Som skrevet står: ”Når du bringer din gave til alteret og dér kommer i tanker om, at din broder har noget mod dig, så lad din gave blive ved alteret og gå først hen og forlig dig med din broder, så kan du komme og bringe din gave” (Matt. 5).

Gå først hen og forlig dig med din bror! Det gør Elisabeth Gjerluff Nielsen ikke, og det virkelig fine ved hendes bøger og bidrag er hendes næsten knausgaardske ærlighed. Hun erkender åbent, at hun ikke formår at tilgive sin søskende. Og da hun senere i det omtalte Sørine-radioprogram bliver spurgt, om hun elsker sine søskende, er hun ikke i stand til at svare entydigt ja. Svaret bliver nærmest et nej. Der er ingen forsoning dér og der heller ingen forsoning i forhold til storebror Peter. Men hun er tydeligvis anfægtet,

ikke mindst takket været lovforkyndelsen i evangelieteksten til 22. søndag efter Trinitatis. Med andre ord: Matthæusteksten er for hende *ikke* fjern, støvet og ligegyldig. Dens ord rammer hende lige der, hvor hun er ømmest. Der, hvor hun *skal* rammes, kan man sige. For hun går ikke hen og forliger sig med sin bror – i hvert fald ikke så vidt jeg ved.

Det afgørende i vores sammenhæng er, at hun ved, hvad hun er. I modsætning til den uerkendte alkoholiker. Hun kalder sig selv en hårdkogt kristen, et tankevækkende udtryk. Hun er én, der har taget Romerbrevets kapitel 7 til sig: En der véd, at det gode jeg vil, det gør jeg ikke. Det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg. Hun har syndserkendelse og erkender mørket i sig selv.

I en af alterbogens gamle indledningskollekt, hedder det: "Vi fortabte syndere beder dig, at du med dit salige ord vil oplyse vore blinde hjerter". Jeg vil mene, at de ord er til at forstå. Klare og tydelige, men måske svære at tage ind, hvis man er en hårdkogt kristen eller et forhærdet tidselgemyt. Sådan som det så velbeskrevet er for Elisabeth. Sådan som det vel er for de fleste af os, vil jeg tillade mig at hævde. For verden er fuld af familiestridigheder og søskende, der ikke kan enes. Det er da noget, man lærer som sognepræst, hvis man ikke kender det fra sig selv. Kollektens tunge ord er med andre ord næppe forældede.

Sandsynligheden for, at evangeliets ord om forsoning med din bror vil ramme kirkegængerens er ganske stor. Det, der tydeligvis skaber eller genskaber syndserkendelse hos Elisabeth er forkyndelsen af kærlighedsbuddet i sin enkle og uhyre konkrete form: Gå hen og forlig dig med din bror. Din eksmand. Ekskone. Svigermor.

Og hvis det skaber indignation og udløser klager fra kirkegængerne, så må man bare sige, at er missionen jo til en vis grad også lykkedes. For så har kirkegængerens da i det mindste *hørt* noget, taget noget ind – og ladet sig forarge.

PRÆDIKANTENS FORVENTNING: DA I AF HJERTET

Der var engang en from kristen, der hængte et banner ud i centrum af København, hvorpå der stod "Jesus er svaret". Så var der en anden, der med sprøjtemaling tilføjede: "Hvad er spørgsmålet?" Den vittige hund havde en pointe med sin flabede kommentar, for hvis der ikke er et spørgsmål som evangeliet er svaret på, er evangeliet ligegyldigt. Det er prædikantens opgave at gøre det klart. Spørgsmålet er selvfølgelig, hvad det

indebærer? Skal prædikanten tale syndsbevidstheden frem? Udløse en syndskrise med alt, hvad dertil hører af løftede pengefingre og talen dunder til folk på bænkerne om deres syndige liv og levned. Ud fra den tankegang, at krise og syndsbevidsthed er forudsætningen for nåden.

Der er ingen tvivl om, at det ville være en god strategi, hvis det gjaldt om at få flere mennesker i kirke. Det er en ofte meget overset kirkehistorisk kendsgerning, at helvedesprædikanter normalt er store trækplastre. Problemet ved en sådan forkyndelse er for mig at se ikke, at den er sort og utidssvarende. Problemet er, at den meget hurtigt fører til narcissisme og selvoptagethed og muligvis fortvivlelse. For spørgsmålet, kirkegængerens så vil stille sig selv, hvis kirkegængerens vel at mærke forholder sig alvorligt til det, der forkyndes, er: Hvornår føler jeg nok skyld? Hvornår angrer jeg tilstrækkeligt til, at jeg kan tage imod nåden? Det er den kritik, der altid skal rettes imod oplevelseskristendommen.

Problemet med den er vægtforskydningen: Vægten bliver lagt på *oplevelsen* af omvendelsen til Jesus. Har man ikke følelsen, er man ikke frelst – man er i hvert fald ikke sikker på at være det. Det var det, der var kernen i det unge Tidehvervs kritik af oplevelseskristendommen, sådan som det kom i Det kristelige Studentersamfund. Tidehvervs første redaktør N.I Heje er inde på det i sin bog *Ungdomsløgn og kristentro*. Konkret gik det sådan for sig, at det i løbet af de fem dage, som det kristelige studenterforbunds sommermøde varede, var vigtigt, at de unge nåede frem til en krise, til en personlig afgørelse, så de kunne tage imod troen. Og så opstår spørgsmålet naturligvis nok: Hvornår er min krise dyb nok? Hvornår føler jeg tilstrækkeligt? Er det, jeg oplever, en tilfældig stemning eller noget dybere?

Det er en situation, der minder en del om Luthers klosterkamp. Han fik at vide, at frelsen afhang af, hvor meget oprigtig anger han kunne føle. Det førte til uvished, for hvornår kan man være sikker på sine følelser? N.I. Heje formulerer det på denne måde: "Intet menneske kan blive ved at leve på en selv aldrig så tit fornyet vækkelsesstemning, man må igennem til hensynsløst at kaste alt på Gud". Guds ord står fast, mine følelser flagrer. Det er det samme Grundtvig siger efter sin første store livskrise i 1811:

Gud er uforanderlig kærlighed over for mig, dét er hans løfte.; det er bare mig, der er foranderlig, omskiftelig, svingende i mit sind. Jeg vil herefter ikke bygge på mine egne følelser om Gud, men på Guds trofaste pagt med mig i dåben – ja, i dåbspagten med tilsigelsen af alle

mine synders nådige forladelse, når jeg forsøger – når jeg vil forsage; ja, det er den faste grund for mig urolige menneskebarn.

Med andre ord: Anger skal ikke gøres til forudsætning for nåden. For at præcisere det, som jeg mener, er prædikantens opgave i denne sammenhæng vil jeg vende tilbage til ritualet for absolutionen, som jeg omtalte tidligere. Det hed i den indledende skriftetale: ”Da I af hjertet angre jeres synder”. Her er ikke noget forbehold, ingen betingelser. Det forudsættes, at den der møder op, angre sine synder. Det er i hvert fald den ordlyd, jeg hørte i min barndoms kirke. Faktisk står der ordret i ritualet af 1912: ”Så sandt I af hjertet angre jeres synder, kan jeg nu tilsige jer alle jeres synders nådige forladelse”. (I Skriftemålsritualet i 1992-Alterbogen er hele bisætningen om angre af synden skåret helt væk. En tankevækkende antinomistisk ændring. Man går direkte til tilsigelsen af syndernes forladelse. Med andre ord: svar uden spørgsmål.)

Det er måske lidt mere uklart og lidt mere i retning af det pietistiske forbehold: ”Hvis du angre dine synder, så kan du tilgives ...” Anderledes klart er det i kirkeritualet af 1685, hvor der står: *Efterdi I af hjertet angre jeres synder*”, dvs. ”eftersom I af hjertet angre”. Formuleringen ”da I af hjertet angre jeres synder” er faktisk en saglig god opdatering af sproget fra 1600-tals-ritualet.

”Da I angre”, det er den forudsætning, som for mig at se må være prædikantens forudsætning. Jeg skal ikke holde forkyndelsen af syndernes forladelse tilbage indtil jeg er sikker på at folk på bænkeraderne er ramt af lovens ord og i hjertet kender det spørgsmål, som evangeliet er svaret på. Jeg kan tale om synd og skyld, og det mener jeg til gengæld er en vigtig del af en prædikants opgave.

På et tidspunkt stillede jeg det krav til mig selv, at jeg i hver eneste prædiken jeg holdt skulle sørge for at nævne ordet synd. Ingen omskrivninger, ingen synonymmer af mere spiselig art. Nej, det lille ord på fire bogstaver, der begynder med s. Jeg synes egentlig, det er en meget god øvelse, men jeg overholder den ikke mere selv. Ordet skyld, eller formuleringen ”et uopløseligt mørke i os selv”, som f.eks. Elisabeth Gjerluff Nielsen taler om et sted, er glimrende omskrivninger. Og jo egentligt hverken blødere eller lettere.

Lad mig vende tilbage til mit indledende postulat: Prædikantens opgave er at tjene menigheden ved at tjene Ordet. Ikke løbe fra de tunge ord om synd og skyld, dom og nåde til fordel for en såkaldt blød teologi. Min påstand er, at en såkaldt blød teologi bliver

meget hurtigt meget hård. Og hvad mener jeg med det sidste?

For nylig formulerede præsten Hans Nørkjær Franch det på den måde, at den bløde kristendom havde sejret i folkekirken og at grundtvigianismen har formået at udvikle sig til noget, som næsten ingen kan have noget imod: For hvem er imod frihed, rummelighed, fællesskab? Han så det – så vidt jeg forstod det – som en stor styrke, for så havde man flertallet af danskerne med sig. (Kristeligt Dagblad 31. maj 2022.)

Det rejser nogle spørgsmål: Hvad har man så i grunden at byde den, der ikke føler sig som et vellykket medlem af det store fællesskab? Som måske netop oplever, hvordan et fællesskab forvitrer og går itu, sådan som Elisabeth Gjerluff Nielsen oplever det og beskriver det. Hvis den kirke, hun kommer i, kun taler om alt det lyse, om fællesskab og rummelighed, hvor meget plads er der egentlig til hende, der lige har oplevet et fællesskab krakelere? ”Den evige snak om ”fællesskab” kan virkelig få en til at føle sig så knusende ensom”, som en klog veninde af mig sagde. For den ensomme bliver den bløde wellness-teologi hård og ekskluderende. Læg dertil fraværet af forkyndelsen af loven. Hvis Elisabeth ikke møder lovens om, at hun skal elske sin næste, så kan kirken nemt komme til at bekræfte hende i, at det er helt i orden, at ikke kan døje sine søskende. For det er det, hun har det bedst med. ”Og hvis det er det er sådan du har det, så er det også det bedste for dig”. Vi kender wellness-omkvædet og hvis der er noget, der kan skabe selvglæde og jernhård selvretfærdighed, så er det da netop det.

Det fællesskab, der skal forkyndes, er syndernes fællesskab. Og hvis ikke kirken gør det, så mætter kirken ikke den sjæl, der søger kirken i sin eksistentielle nød. Den, der af hjertet angrer, den, der ”på sjælen” er ”træt og tung”, ”syg for den evige hvile” (DDS 323). Så har kirken gjort sig selv overflødig, uanset hvor mange personer den så kan tromme sammen i kirkerummet.

PRÆDIKANTENS TRØST OG BEFRIELSE: VI ER MEGAFONER - HVERKEN MERE ELLER MINDRE

Jeg har været præst i syv år. Og når man bestiger prædikestolen og skal i gang med at forkynde ordet rent og purt, kan man ikke lade være med at rammes af et voldsomt forventningspres. Et forventningspres, der nu engang hviler over prædikenen i vores lutherske tradition. Jeg har til gengæld været kirkegænger hele livet, så langt tilbage jeg kan huske.

For mig som prædikant har der været en vis befrielse i at genkalde mig mine erfaringer fra kirkebænken. Nemlig at noget af det vigtigste man tog med hjem fra gudstjenesten, ofte ikke kom fra prædikestolen, men fra alteret og fra salmebogen. Og "når prædikenen ikke rigtig dur", finder man evangelisk oplysning og opbyggelse i andre af gudstjenestens led. Måske bliver prædikenen i virkeligheden bedre, når man som prædikant skruer en anelse ned fra ambitionen om, at det både skal være interessant, underholdende, aktuelt, ramme lige på kornet og enhver kirkegænger i hjertet – både den kirkeuvante svoger og den lærde emeritus. Det kan jo ikke lykkes, slet ikke hver gang. Jeg tror, det var Niels Højlund, der engang fortalte om en præst, der mildt sagt ikke var nogen blændende prædikant. Det blev fremført, da man efter hans afsked talte om ham. Så var der en anden der indvendte: "I mindste stod han ikke i vejen for Guds ord!"

Det er det mindste, vi kan gøre. Det skal vi til gengæld også bestræbe os på at gøre. Uden at gøre det tunge let. Det, der giver prædikanten myndighed og talepligt, er vores funktion som megafoner. Megafoner for Guds ord. Det er efter Hans ord, at vi kan og skal tale om lov og evangelium, dom og nåde og tilsige menigheden deres synders nådige forladelse. På hver vores måde og med hvert vores næb.

Lad mig slutte af med et citat fra Martin Luthers store katekismus:

Vi tror, at vi i kristenheden har syndernes forladelse, hvad der sker ved de hellige sakramenter og afløsningen og ved allehånde trøsteord i det hele evangelium. Derfor hører hertil, hvad der skal prædikes om sakramenterne, ja, kort sagt hele evangeliet og alle embeder i kristenheden. Dette er nødvendigt, for at det uden ophør må ske. Thi skønt Guds nåde er erhvervet ved Kristus og helliggørelsen virket ved Helligånden, så er vi dog aldrig uden synd ...

Nogen skal altså sørge for at prædike syndernes forladelse uden ophør. Og så er det jo bare om for os at gå i gang og blive ved.

Katrine Winkel Holm er sognepræst, forfatter og debattør

Troens ydmyge mod

af Knud Nyboe Rasmussen

Hvad er det, Jesus sigter til, når han, provokerende, gør barnet til eksempel for de store og voksne?

I en prædiken over teksten til 22. søndag efter trinitatis, Mattæusevangeliet kapitel 18,1-14, forsøgte K.E. Løgstrup engang at besvare det spørgsmål. Han sagde i prædikenen, som jeg hørte ham holde til en studentergudstjeneste i Møllevangskirken i Århus:

Når Jesus fremhæver barnet, siger det sig selv, at det ikke kan være dets moral, han tænker på. Børn driller hinanden, og det kan de komme sådan i gang med, at de ikke kan holde op igen. For at lade være med det skal de kunne lege og lege godt. Børn kan også være frygteligt ubarmhjertige. Er en pige eller dreng skræmt, sær eller enfoldig, kan de i klassen blive genstand for en veritabel forfølgelse. Børn er ikke små fromme vilddyr, de er lige så ofte utysker. Så når det hedder: Hvis I ikke bliver som børn, kommer I ikke ind i Guds rige, kan meningen ikke være den, at i kraft af deres barnlige uskyld befinder børn sig i Guds rige. Jesus kan ikke tænke på moralske kvaliteter, der skulle udmærke barnet, for med dem er det så som så. Der må være tænkt på en holdning, der er konstitutiv for den barnlige tilværelse, uden at den for den sags skyld behøver at have noget med moral at gøre. Og dét må være håbet og tilliden til livet, forventningen til det.

BARNETS YDMYGE MOD

Jeg tror, Løgstrup har ret, når han fremhæver barnets elementære livsmod, som i sig rummer både håb og tillid og forventning til livet. Ud fra ordene i ovennævnte evangelium kunne man føje endnu en bestemmelse til barnets livsmod eller tillid, nemlig ydmyghed. Ikke ydmyghed i den forstand, at barnet skulle gøre sig mindre eller ringere eller til noget andet, end det er. Det gør barnet præcis ikke! Det er, hvad det er. Men som det er, er barnet ydmygt, forstået på den måde, at det kender sin plads og stilling i tilværelsen. Det véd instinktivt, hvor hjælpeløst det er, og hvor afhængigt det derfor også er af, at der er nogen, som tager sig af det.

Men netop i denne afhængighed og hjælpeløshed viser barnet samtidig et utroligt mod - et forventningsfuldt livsmod, som man godt med Søren Kierkegaard kunne kalde for *troens ydmyge mod*.

Barnet vover nemlig helt og fuldt at stole på andre end sig selv. Det vover at lægge sit liv i hænderne på den eller dem, som det ved sig udleveret til, typisk jo forældrene. På den måde tror barnet alt – fordi det må tro. Det håber alt – fordi det ikke kan andet. Og netop sådan viser barnet troens ydmyge mod. Det tør gøre, hvad det må gøre, på grund af sin hjælpeløse stilling i livet.

DET SELVHJULPNE OVERMOD

Netop herved adskiller barnets mod sig afgørende fra den voksnes mod, der som regel udspringer af overlegenhed og magt, af følelsen af at være ovenpå. Og i så henseende er det jo ikke mod, det skorter på i det moderne menneskes tjekkede tilværelse. "Er det ikke den slags mod, vi alle har mest af, ja, er besat af", spurgte en præst en gang i et foredrag og fortsatte: "Jeg er bange for, at vi har alt for meget mod. Alt for meget mod til, mod på, at tage tingene i vor egen hånd ... og alt for lidt mod til med sindsro at se magten og styret glide os af hænde. Alt for lidt mod til at overlade styret til Gud og forlade os på hans visdom og magt ..." (Otto Andersen).

Men denne sidste form for mod – ikke det selvhjulpne overmod, men det ydmyge mod, der tør lægge sin sag i en andens hånd – præcis dét mod er det, som kendetegner barnet. Og det er det mod, som gør et menneske stort, ikke i verdens og andre menneskers øjne, slet ikke, men i Guds øjne og dermed i Guds rige – i "Himmeriget". For barnets mod kommer af tillid – man kunne også sige af tro. Og netop troen er dristig. Derfor også "en mægtig og virksom ting", som Luther sagde om troen. Men samtidig er troen med sit mod og sin dristighed sårbar og udsat – præcis lige så sårbar og udsat som et lille barn.

ADVARSEL MOD AT BRINGE TIL FALD

Det er på den baggrund, vi skal høre Jesu stærke advarsel mod at forarge - eller som det hedder i den nuværende autoriserede oversættelse: "bringe en af disse små, som tror på mig, til fald". Ja, den, som gør det, var bedre tjent med at få en møllesten hængt om halsen og blive sænket i havets dyb. At tage troen og dermed livsmodet og håbet fra et barn, som i sin hjælpeløshed udleverer sig til en anden, det er ikke blot ondt, det er i

virkeligheden djævelsk.

Med Løgstrups ord fra førnævnte prædiken: "overlagt og ideologisk at tage modet på livet fra barnet – dét gør ikke den dybeste pessimist, ikke den mest overbeviste nihilist. Det skal man være en nidding – en usling – for at gøre ... Alle mulige konsekvenser kan et menneske tage af sin anskuelse af, at livet ikke er umagen værd at leve, at det kun er foragt værd, at det er usigelig ligegyldigt – kun een konsekvens tør han ikke tage af sin livsanskuelse, indpode et barn den. Det skal man være sindssyg for at gøre." Og Løgstrup føjer til: "Nu levede Jesus fra Nazareth ikke i en nordisk sagaverden, så han sagde ikke nidding. Heller ikke levede han i en psykologisk tilværelsesforståelse (som vi gør), så han sagde ikke sindssyg. Han levede i et mytisk verdensbillede, der gav ham mulighed for en drastisk tale, så han sagde: Den, der forarger een af disse mindste troende – tager håbet fra barnet – ham var det bedre, om en møllesten var hængt om hans hals, og han var sænket i havet." (Så vidt Løgstrup.)

Når derfor et voksent menneske angriber og måske ligefrem udnytter barnets tro og tillid til sine egne mere eller mindre grumsede formål, så er vi ude i en ondskab, som er umenneskelig, ja, egentlig overmenneskelig – rent ud sagt djævelsk. Det er præcis denne djævelskab, evangeliet sigter til, når det i kraftige vendinger advarer imod at bringe en af disse små, som tror, til fald, ved at fratage et menneske, fx et barn, den tro og det håb, hvori det udleverer sig og venter sig alt godt af livet og jo dermed også af livets Gud.

Men det er ikke kun barnet, som i denne forstand kan bringes til fald. Det kan enhver, som tror, og som i sin tro vover at udlevere sig til en andens varetægt – til at stole og håbe på en anden. Hos Mattæus præciseres det, at den tro, som der advares mod at forarge eller bringe til fald, det er den tro, som forlader sig på Jesus selv. Talen drejer sig altså om mennesker, som i troen har ham som deres fortrøstning og håb i livet – mennesker, som vover at udlevere sig til ham og hans ord, så de venter sig alt godt af det. At bringe et sådant menneske til fald, det er det samme som at fratage det den tro og det håb, hvori det har sit liv og sit mod til at leve. Derfor den stærke advarsel mod at bringe andre til fald.

ADVARSEL MOD AT BLIVE BRAGT TIL FALD

Men advarslen gælder også "den modsatte vej", så at sige. Vi advares i lige så skarpe vendinger imod selv at blive bragt til fald af alt det i vores tilværelse og verden omkring

os, der truer med at tage troen og håbet og dermed livsmodet fra os. Det er det, der er meningen med de barske ord om at hugge hånden eller foden af, hvis den bringer os til fald – og gøre det samme med øjet, hvis det bringer os til fald. Denne mærkelige og grove billedtale er en stærk formaning til os om at kaste alt det fra os, der truer og vil berøve os troen og håbet til Gud og Kristus selv.

Som billedet antyder, kan det fx dreje sig om noget, som vi selv skaber med "hånden", eller tilstræber og går efter med "foden", altså alle vore egne projekter, vores egen viden og store kunnen. Hvor indbildsk kan vore egne muligheder og færdigheder ikke gøre os! Jf. Løgstrups tale om "totalillusionen", hvor vi opfatter os selv som skabere af vort eget liv.

Men også i den virkelighed, som vi ikke selv har skabt, men som vi nøjes med at se med "øjet", altså den virkelighed, som omgiver os og trænger sig ind på os – også her er der meget, som kan bringe os til fald ved at anfægte troen på evangeliet og håbet til Gud. Her er det vigtigt, at vi ikke stirrer os blinde på det, vi ser, altså på den synlige og håndgribelige virkelighed omkring os, så vi ikke lader det synlige tilintetgøre troen på det, vi har hørt i evangeliet, men som endnu ikke er til at se med øjnene. Ikke sjældent ligger evangeliets ord og løfter, som forkyndes til tro, jo nemlig i strid med den virkelighed, som ses med øjnene og erkendes med forstanden. Tænk fx på den modsætning, der er mellem troen på syndernes forladelse og så vores egen konkrete skyld, der altid er os for øje, så vi vanskeligt kan glemme den. Eller tænk på den modsætning, der er mellem troen på kødets opstandelse og liv af døde – og så vores egen biologiske viden om, hvordan det går til i naturen, og hvad der bliver af et menneske, når det dør.

FORSAGELSE OG TRO

Men hvad skal vi så mere konkret gøre med alt det, som vil bringe os til fald, alt det, som anfægter, ja, bestrider troens og håbets sandhed og gyldighed? Vi skal, for at gentage Jesu ord, gøre kort proces med alle sådanne ting og forargelser: "Hvis din hånd eller fod bringer dig til fald, så hug den af og kast den fra dig! ... Og hvis dit øje bringer dig til fald, så riv det ud og kast det fra dig!"

Eller vi kunne bruge et kendt ord fra dåbens pagt og sige: Vi skal forsage forargelserne, alt det, der vil bringe os til fald, dvs. vi skal kort og godt vise det fra os, vende det ryggen. Når forargelserne er djævelske – og det er de egentlige forargelser altid, eftersom det er

troen og håbet til Gud, de vil rive os ud af, hvad enten de vil bringe os til at fortvivle eller til overmodigt at stole på os selv eller noget andet, som ikke er Gud – når forargelserne i denne forstand er djævelske, da skal der aldrig forhandles med dem eller for den sags skyld argumenteres med dem. I den "forhandling" er vi nemlig altid sikre tabere. Nej, vi skal i stedet forsage forargelserne og vel at mærke forsage dem i Jesu navn og på hans ord, egentlig på samme måde, som da han selv rev sig løs af den djævelske fristelse, som en af hans egne disciple stillede ham overfor, da han antydede, at Jesus naturligvis ikke skulle lide og dø for menneskets skyld, men hans opgave var en helt anden og større og "finere" i verdens øjne. Da vendte Jesus sig resolut fra disciplen og sagde til Peter (for ham var det):" Vig bag mig, Satan! Du vil bringe mig til fald. For du vil ikke, hvad Gud vil, men hvad mennesker vil."

At tro, det er at stole på det, som Gud vil, på det, som Gud forkynder os og skænker os i sit evangelium. Hvorimod alt det, som vil sætte sig i Guds sted og dermed tilintetgøre eller fratage os det, som er fra Gud, det er egentlig altid satanisk og djævelsk, for det er jo åbent oprør mod Gud. Ved alt sådant er der kun én ting at gøre: Det skal forsages – i Jesu navn og på hans ord. Kun derved kan troen bevares. Derfor hører forsagelse og tro sammen. Det ene er aldrig uden det andet.

Sådan er det også i dåbens pagt. Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen skal forsages i Jesu navn, for at vi kan blive i troen på Guds énbårne Søn og hans Fader, Himlens og jordens skaber, og på Helligånden, som gennem evangeliet skænker os del i det, som er Guds og Guds mulighed alene: syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv. Tro på disse store gaver og i den tro sætte sin lid og sit håb til Gud, det kan et menneske kun, når det samtidigt og uafsladligt i Jesu navn forsager alt det, som vil bringe os til fald fra troen og dermed rive os ud af dåbens barnlige tillid og forventning til Gud og det liv, han giver os.

Det er til at gøre begge dele – både *forsage og tro* – at vi har fået dåbspagten ord og jo også dåbens bøn Fadervor. Bønnen "Led os ikke ind i fristelse, men fri os fra det onde", det er jo forsagelsen i bønnens form. Det bliver helt tydeligt, når vi husker, at den sidste bøn i Fadervor også kan oversættes: "Fri os fra den onde." - Det er den samme bøn, som vi møder i den ældste salme, vi har i Den danske Salmebog, i bønnen til Helligånden: "Beskærm os fra Djævelens falske list, / og hjælp os at tro på Jesus Krist / og blive salige, amen!" ("Aleneste Gud i Himmerig", salmebogen nr. 435)

Knud Nyboe Rasmussen er cand.theol. og tidligere sognepræst, forfatter til bøgerne "Kirkegang. Lyst og nødvendighed" (Hovedland 2004), "Jakob Knudsen mellem Luther og Grundtvig. Gud og menneske i Jakob Knudsens tænkning" (Hovedland 2017) og "Ord til tiden. Essays om kristendom og menneskeliv" (Hovedland 2019).

En Morten Luther den Anden

af Rasmus Dreyer

– Reformation og lutherdom til diskussion i 1800-tallets begyndelse

Indledning

Folkekirkens lutherske arv og historie diskuteres på ny. Det er ingen ny debat – allerede i 1800-tallets begyndelse møder vi en lignende diskussion. Dengang i forbindelse med reformationsjubilæet i 1817 og måske er der visse mindelser til dagens debat. For også dengang ville teologer gøre op med Luther. Det førte formentlig til, at de hjemmegroede danske reformatorer såsom Hans Tausen, efterhånden kom i bedre kurs end Luther.¹ Sjællands biskop Friederich Münter (1761-1830) skrev stolt i sin notater, at det var ham, der havde taget initiativet til fejringen af reformationens 300 år i 1817, og vel at mærke ikke alene til det danske monarkis fejring af den runde dag; ”dieses ist gelungen”, nej, hele den protestantiske kristenhed havde endda fulgt ham.² I 1816 havde tidens den store biskop, tyskfødt, tysktalende og rationalistisk af sindelag fået foranstaltet en kongeligt nedsat kommission. Denne kommission skulle forvalte jubilæet og sørge for både officiel og folkelig markering af den rene læres indførelse, når jubelåret oprandt. Tiden var dog ikke til en stor og pompøs fejring som hundrede år tidligere, hvor reformationen også var blevet fejret i 1717 og den danske i 1736.³ Napoleonskrigene havde gjort Danmark lille, land og ære tabtes ved den dansk-norske skilsmisse i 1814, den blomstrende handel dalede, økonomien blev trang. Kirken bestod dog som altid, og selvom også den havde været hærget af teologiske stridigheder mellem ortodokse, pietister og rationalister, rådede en rolig mindelighed i kirke og dansk teologi op imod trehundredårsfesten for Luthers teseopslag, reformationens tredje jubelår i 1817. Men

1 For Hans Tausens biografi med en gennemgang af den nyere receptionshistorie fra 1800-tallet og frem se Rasmus H.C. Dreyer, ”Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation” (Odense: Syddansk Universitetsforlag 2020).

2 ”Af Biskop Münters Optegnelser fra 1817” (Det Kgl. Bibliotek, NKS 387 e e, nr. 16), i Alexander Rasmussen, ”Reformationsjubilæet 1817. Aktstykker. Indlede, udgivne, oversatte og kommenterede” (København: Lehmann og Stage/P. Haase 1917), 16-19 (16).

3 De danske reformationsfejring er gennemgået nøje i Carsten Bach-Nielsens ”Fra jubelfest til kulturår. Danske reformationsfejring gennem 400 år” (Århus: Aarhus Universitetsforlag 2016).

som så ofte før, var det stilhed før storm. Jubilæet skulle for alvor markere det 19. århundredes nye demarkationslinjer i forståelsen af kristendommen, reformationen og konfessionen. Fra 1817 går tråden frem gennem århundredet, oplysningstidens og den kirkelige rationalismes skibbrud i Danmark begynder her.

Medlemmerne af Münters reformationskomité var en blandet skare, forsædet førte Münter naturligvis som rigets øverste gejstlige, mens også hans forgænger, biskop Balle, som i 1808 havde trukket sig fra Sjællands bispestol, skulle være kirkeligt medlem og luthersk garant. Han døde desværre allerede i oktober 1816, hvorfor Münter blev ene gejstlige medlem blandt de øvrige som udover deputerede fra både danske og slesvigske kancelli talte overhofmarskalken, fysikeren(!) Adam Wilh. Hauch (1755-1838) og den nokså bekendte forfatter af *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, Ove Malling. Malling var her, der og alle vegne, og opnåede en strålende embedsmandskarriere, der førte ham fra så forskelligt som fx kommissarius for kvæghandel til medlem af Den evangelisk-christelige Psalmebogs redaktionelle udvalg (1790-99), kongelig historiograf og gehejmestatsminister.

Medlemskabet af reformationskommisionen lirker for os lidt på døren ind til Mallings sans for det lutherske i det danske, da han som den eneste støttede Münter i hans bestræbelse på udsendelsen af Den augsburgske Bekendelse i anledningen, Münter noterede: "Ich drang nur durch Mallings Unterstützung durch musste aber den deutsch[en] Text, den ich gleichfalls gedruckt haben wollte, aufopfern. Mein Vorschlag einigen reformierten Theolog[en] die Doctorwürde zu verleihen, war angenommen."⁴

Det lyder nærmest som en compensation, at hvis det lutherske bekendelsesskrift skulle udgå (og i hvert fald ikke på et af de normalt læsbare sprog!), så ville Münter tilbyde en række calvinsk-reformerte teologer æresdokortitler. Nu hang det ikke sådan sammen, da vi med Münters position in mente må regne med, at han selv aktivt arbejdede for de reformerte lærde, dog afspejler Münters notat et overraskende forbehold over for det lutherske; kun Malling bakkede ham op. Og Münters tværkonfessionelle planer udvirkede da også protester fra gejstlige. Et kommissionsmedlem, der talte på fleres vegne, refererer Münter og fortsætter, "[i]ch brachte sie aber durch eine kalte belerende Antwort zur Ruhe"!

4 Ibid.

Reformationsihukommelsens karakter og anledning til besindelse på fremtidens kirke over for anledningen til det kritiske eller positive tilbageblik vedkom som ved de tidligere fester også dette jubilæum. Det retrospektive blik blev dog ved Münters udkast minimalt. I højere grad ville Münter ved jubilæet finde anledning til at bekræfte, at reformationens arv var erkendelsen af kirkens semper reformanda, dens stedse reformerende karakter. Reformationen gav ånden frihed til i altid højere grad at arbejde hen imod fuldkommenhed; jubilæet kunne derfor blive anledning til at vise rationalismen, den "moderne" kristendoms, reformatoriske adkomst. Det måtte selvsagt møde modstand. Den protestantiske kristenhed stod snart over for et pendulsving fra rationalisme og kirkelig økumeni til ny-konfessionalisme og nationale politiske, som religiøse vækkelser. Til gavn for folkets indføring i reformationens rette forståelse – der hverken var konfessionel eller national – udtænkte Münter således også publikationen af en populær "Anweisung an das Volk über die Wohltaten der Reformation". I sine notater indrømmer Münter, at han til denne opgave udvalgte sin både kirkeligt og faglige ligemand i bispekollegiet, den orientalske filolog og bibelkritiker Jacob G. Chr. Adler (1756-1834), fra 1792 generalsuperintendent i Slesvig og fra 1806 i Holsten, for ikke at give skin af, at Münter handlede egenrådigt og ene, altså blot ville pådutte almuens sin teologiske rationalisme og akademiske kriticisme. Det højtlærde valg af Adler, Münters åndsfælle, kendte formodentlig sine begrænsninger udi den folkelige genre og videresendte opdraget til hovedpræsten ved Slesvigs domkirke, provst Jasper Boysen (1765-1818).

Den prøjsiske kirkeunion

Boysen havde tidligere skrevet en række tyske småskrifter om den rationalistiske kristendoms fordele, men skrive for den gemene mand magtede han alligevel ikke. Münter skriver, at Boysens indsendte skrift var "ein langes, ganz unbrauchbares höchst unpopuläres Opus"; Münter måtte da selv gribe pennen.⁵ Både Adler og Boysen var i sig selv overraskende valg som folkelige skribenter for det danske folk, begge fortrak de det tyske sprog; valget var derfor alene bundet i Münters vilje til at styre den teologiske diskurs i hele riget under jubilæet. Det lykkedes ikke.

Boysen kom fravalget til trods til orde under jubilæet, da han gerådede i diskussion om selve den officielle teologi med kirkens "ægte" lutheranere. Boysen gik i 95 rationalistiske

5 Ibid.

teser stærkt imod den Schleiermacher-inspirerede Kieler-provst Claus Harms (1778-1855). Harms havde, fortørnet over den rationalistiske tendens, genudsendt Luthers originale 95 teser og vedføjte sine egne stærkt lutherske og antirationalistiske 95 teser. Teserne faldt ikke i Schleiermachers smag – han gik fx ind for de lutherske og reformerte kirkes union i Prøjsen, som den prøjsiske hersker Friederich Wilhelm III gennemtrumfede i 1817. Denne union vakte naturligvis Harms' skuffelse, og personligt tilkendegav Schleiermacher – som var ansat i Prøjsens hovedstad Berlin – også en vis forståelse for Harms' position, rationalist var han jo i hvert fald ikke.⁶ Den prøjsiske kirkeunion var også etableret med henblik på reformationsjubilæet i 1817.

Den tyske pietisme og oplysning havde bevidst set forbi de konfessionelle og teologiske forskelle mellem de to store reformationskirker, og det romantiske syn på åndens forenende kraft medvirkede også til bestræbelserne på forening og forbrødring lutheranere og reformerte imellem. Prøjsens konger havde siden 1614 også selv været reformerte. Unionen løste herved et prekært problem, for kongen herskede over store lutherske områder, og staten havde et luthersk befolkningsflertal: En union ville derfor styrke den prøjsiske kongemagt. I 1816 blev den nye fælles liturgi for første gang introduceret i Potsdam og Berlin, og året efter proklamerede Friederich Wilhelm unionen, hvor hverken reformerte eller lutheranere gik over i hinandens kirker, men virkeligt blev én og samme kristelige kirke.⁷

Unionen betød ikke, at kirkerne nødvendigvis skulle opgive deres egne konfessioner, derimod skulle gudstjenesten og nadveren være fælles. Unionen blev cementeret ved jubilæet få måneder efter proklamationen ved fejringen af netop nadverfælleskab mellem de to evangeliske retninger. Enheden blev dog alligevel svær at opnå. Den kirkelige og teologiske modstand var spagfærdig. Claus Harms var en af de mest højlydte røster.

6 Teserne, skrev Schleiermacher, gjorde ikke stort indtryk "mit ihren halbahren Orakelsprüchen und ihren Mühe nicht lohnenden Rätseln ... mit ihrem Haschen nach Schimmer und Witz", Schleiermacher til Dr. Ammon, i: "Fr. Schleiermachers sämtliche Werke", 1/V (Berlin: Georg Reimer 1846), 331, men Harms' deciderede modstandere tilhørte han heller ikke, jf. Zillen 1909 (se referencen nedenfor), 152, note 1. Den efterfølgende diskussion per brevkorrepondance ses i Claus Harms, "Briefe zu einer nähern Verständigung über verschiedene meine Thesen betreffende Punkte. Nebst Einem namhaften Briefe, an den Herrn Dr. Schleiermacher", (Kiel: Verlage der academischen Buchhandlung 1818); yderligere dokumenteret i Heinrich Zillen, "Claus Harms' Leben in Briefen, meist von ihm selber" = Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte I/4 (1909).

7 Dette og næste, Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard, "Kirkehistorie III. Det nittende Aarhundrede", (København: Schultz 1951), 15-16. Unionen første tid indtil 1850 er udførligt behandlet af F. Gerhard Goeters, Joachim Rogge, m.fl. i deres "Die Geschichte der Evangelischen Kirche der Union: Ein Handbuch", bd. 1, (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 1992).

Ingen af kirkerne havde egentlige organer, som kunne indføre fællesskabet, så initiativet og udførelsen skete på kongens befaling i hans egenskab af summus episcopus – dvs. lidt i samme dur, som da Christian III havde reformeret den danske kirke i 1536. Unionen var sådan set en reformation af den protestantiske kirke i Tyskland. Og som vi skal se senere, var der lydørhed i Danmark for en sådan ordning (upåagtet, hvor ubetydelige de reformerte menigheder i Danmark var; det var princippet, der talte).

Ser vi på, hvad Kong Friederich Wilhelm forordnede gennemført, så var foreningen i og for sig ikke et rationalistisk barn. Den var romantisk besjælet, agenden – liturgien – som kongen endda for store dele selv dikterede – var vendt direkte mod rationalismen, den havde ligefrem luthersk slagside, idet den var udarbejdet efter den svenske liturgi. Kun enkelte led indikerede, at det var en fællesliturgi: Brødsbrydelse blev påbudt; det var en reformert tradition (som NB i dag er temmelig udbredt i den danske folkekirke!), ligesom uddelingsordene blev gjort ubestemte. Opstandelsen var stor flere steder over den første agende, og først efter rettelser og ændringer blev den ved kongeligt diktat i 1830 påbudt overalt. Men de lokale kirker fortsatte mange steder, som om intet var hændt. Unionen blev kun en art konføderation af lutherske, reformerte og så egentlig unerede menigheder. De forskellige retninger levede for det meste adskilt i hver deres del af Prøjsen. Alligevel, eller netop af samme grund, spredte unionen sig. I det store jubilæumsår blev de evangeliske kirker i Nassau også forenet og i årene efter fulgte en hel perlerække af tyske stater.

Konfessionerne var altså noget fortidigt i 1817. Og både romantiske sjæle og rationalistiske teologer så i lyset af denne udvikling på Claus Harms' 95 teser, som var de noget fortidigt. I virkelighedens og bagklogskabens ulideligt klare lys (som man skal være varsom med, nu det drejer sig om en historisk afhandling) så var Harms' opråb meget anticiperende og bebudende af en ny konfessionalisme. Det stod sådan set også klart i Tyskland. Først de to store tab af tysk kerneland til Napoleon i begyndelsen af århundredet og snart efter befrielseskrigens sejre kaldte en patriotisk og national ånd frem i de tyske lande. Tyskland og også dets kirker måtte forenes og organiseres på ny. For religionen gjaldt det samme. Oplysningsfolkenes og rationalisternes filosofiske lykketetro havde spillet fallit, tiden behøvede idealistisk, national og kristen fasthed. Befrielseskrigen førte derfor en forening af tyskhed og kristendom med sig. Tyskland var tættere på Gud end andre folk, eller som det blev formuleret af Schleiermachers svoger,

patrioten, professoren og politikeren Ernst Moritz Arndt (1769-1860) og ligefrem lagt i munden på Gud: Fordi I, I tyske, lod han Gud sige, "das Herz sein solltet von Europa, seid ihr mir lieb gewesen, wie mein eigenes Herz, und werdet mir lieb bleiben ewiglich".⁸ Arndt forstod Tysklands grænser som det tyske folks og sprogs, og Arndt vil også i Danmark være kendt for sine senere angreb på os: Danmark måtte affinde sig med den skæbne og lade sig fortrænge af det tyske og et vågnende og forenet Tyskland: "Teutsche Freiheit, teutscher Gott", som det hed i hans digt *Teutscher Trost* fra det store tyske nederlagsår 1806 (nederlagene ved Jena og Auerstädt og Prøjsens afståelse af landene vest for Elben til Frankrig), et år, som samtidig blev et patriotisk vendepunkt.⁹

Reformationsfejringen elleve år senere i 1817 blev i denne patriotiske ånd i lige så høj grad en fejring af den største af alle tyske stridsmænd, Martin Luther, Guds udvælgelse og den tyske ånd og forenende styrke. En ottendel af al tysk studeret ungdom samlede sig af samme grund i 1817 på Luthers Wartburg. Borgen på klippen, hvor Luther havde siddet fredløs og i rigets acht og skabt det tyske Ny Testamente, det tyske sprog og sejrriktigt og modigt var vendt tilbage fra i 1522, da Wittenbergs reformation var løbet Karlstadt og Melanchthon af hænde. Wartburg var et emblem på lutherdommens og tyskhedens forening.

I anledningen og Luthers ånd foranstaltede studenterne et bogbål, hvor antitysk og uluthersk litteratur blev flammernes bytte. Studenterne kastede også den romantiske Kant-elev og dramatiker Zacharias Werners (1768-1823) Luther-drama *Martin Luther oder die Weihe der Kraft* (1806) på bålet. Werner havde formastet sig ved at konvertere til katolicismen og lade sig præstevie. Knud Lyhne Rahbek, den store danske kritiker, hvem alt dette religiøse spektakel ikke huede, hæftede sig i sit danske referat af Wartburgbegivenhederne ved denne lystige "Nachcomédie", at et teater i Berlin "synes at have troet, Reformationsfesten kunde ikke værdige sluttes, naar den ikke tog Del deri" – selvom "den tilgivelse Tanke om en fyld Casse" og spillede ind, hvorfor teatret havde opsat netop Zacharias Wernes *Weihe der Kraft* for de hjemkomne studenter. Studenterne gik på parterret med beslutningen om at forhindre opførelsen, og næppe var tæppet gået og 'Luther' trådt frem på scenen, før der blev skreget: "Bort med Reformatoren af

8 Ernst Moritz Arndt, "Geist der Zeit I" (1806), i: i: "Arndts Werke 1-12", bd. 1, August Leffson og Wilhelm Steffens (red.) (Berlin m.fl.: Bong & Co. 1912), 18.

9 Ernst Moritz Arndt, "Teutscher Trost", i: "Lieder für Teutscher", (u.s. [Im Jahr der Freiheit] 1813), 114-115 (114).

Skuepladsen!” Både politi, publikum og borgervagt lagde sig imellem, men blev slået omkuld af særligt Jena-studenternes særlige kendetegn, deres knortestokke. Slaget til forhindring af det katolske Luther-stykke var så voldsomt, at soldater blev sat ind i teatret og gjorde plads med geværkolberne.¹⁰

Claus Harms og reformationsfejringen i 1817

En sådan selvbevidst eller politisk farlig dansk ånd hvilede ikke over den danske fejring. Danmark var såret på selvbevidstheden, sjælen og pengepungen efter sine nederlag og tabet af Norge i 1814. Først i 1836, da ny lejlighed bød sig, blev det en fejring, som mindede om den tyske fra 1817 og hyldesten af den stridende tysker: Luther. I Danmark hed han dog i stedet: Hans Tausen.

Men i 1817, så skulle det danske jubilæum hverken være dansk, endsige særlig luthersk. Det skulle i overensstemmelse med Münters linje være en fejring af det fornuftstade, som den lutherske reformation var nået til anno 1817. Med udsigt til reformert-luthersk union i Prøjsen og konfessionernes endelige opløsning, da var en type som Claus Harms en virkelig torn i øjet på tidens fremherskende teologer. Harms lagde heller ikke fingrene imellem. For hvorfor fremførte man al denne fornuftige og ukristelige tågesnak i Luthers navn? Fornuftens vælde var da snarere en storm mod kirken, drønedede Harms; rationalisterne var meget mere lig Andreas von Karlstadt hærgen i Wittenberg end trofaste mod Luther og evangeliet:

71. Die Venunft geht rasen in der lutherischen Kirche: reißt Christum vom Altar, schmeißt Gottes Wort von der Kanzel, wirft Koth ins Taufwasser, mischt allerley Leute beym Gevatterstand, wifcht die Anschrift des Beichtstuhls weg, zischt die Priester hinaus, und alles Volk ihnen nach, und hat das schon so lange gethan. Noch bindet man sie nicht? Das soll vielmehr ächtlutherisch und nicht carlstadisch seyn!¹¹

10 Nationalmødet på Wartburg er behandlet i alle værker om Tysklands samling og nyere historie. De væsentligste aktstykker findes i Hugo Kühn, "Das Wartburgfest am 18. Oktober 1817. Mit einem Anhang: Die Feier des dritten evangelischen Jubelfestes auf der Wartburg. Zeitgenössische Darstellungen, archivalische Akten und Urkunden" (Weimar: A. Duncker 1913). Knud Lyhne Rahbeks referat efter forskellige tyske aviser, "Bilag til historisk Artikel. Om Høitiden paa Wartburg og dens Auto da fê", i Dansk Minerva (nov. 1817), 89-96 (94).

11 Claus Harms, "Das sind die 95 theses oder Streitsätze Dr. Luther, theuren Andenkens ... und mit andern 95 Sätzen", (Kiel: Verlage der academischen Buchhandlung 1817), 30 f; optrykt af Ernst Feddersen som "Claus Harms' 95 Thesen nach dem Urdruck von 1817 wiedergegeben", i Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte II/8, 4. (1926), 448-461. Feddersen anfører i sine noter, at Harms efter sine breve med tese 71's ord om den blandede fadderstand hentydede til jøders adgang dertil ifølge rationalisterne, mens udvisningen af skriftestolens ord var rettet mod den generelle nedtoning af syndsforladelsens nødvendighed og skriftemålets karakter af forberedelse til nadveren i stedet for, Feddersen 1926, 458.

Harms teede sig virkelig som "en Morten Luther den anden", som Grundtvig og andre, der ellers sluttede sig til ham, sagde. Teserne var "ikke alene det Mærkværdigste, men det Betimeligste", som udkom ved jubelfesten, skrev Grundtvig i et brev til en toldkontrollør i Slesvig i 1818.¹² Og når Grundtvig syntes godt om noget på dette tidspunkt, kan vi være temmelig sikre på det skandaløse og kontroversielle i forhold til den officielle teologiske holdning på parnasset. En række af Harms' mest dristige teser blev da også indbragt for kirkens øverste, Hans Majestæt Frederik VI.¹³ Sagen faldt imidlertid med årene, da vinden blæste i hans teologiske retning; Harms havde set rigtigt: Kirken trængte en luthersk selvbesindelse. Grundtvig kom senere selv i personlig forbindelse med Harms. Hans tiltro til ham som en virkelig ny Luther kølnedes dog med tiden. I Kirke-Speil (1861-63), Grundtvigs kirkehistoriske vue over de forgangne århundreder inklusive sit eget, satte Grundtvig – lidt misundeligt – ord på Harms' gennemslagskraft i jubilæumsåret: Harms var ingen Luther, efterrationaliserede Grundtvig med vanligt selvhævdende øje for egen succes, heller ikke dengang havde Grundtvig troet, at "Luther kunde leve op i Tyskland" – Harms skrev jo som holstener på tysk – eller at nogen kunne indbilde Grundtvig, "at det vilde bære for Harms, hvad der brast for mig, der ganske anderledes havde tilegnet mig Luthers Aand".¹⁴ Grundtvig havde også tidligere været inde på noget af samme i sin kritik af kirkens nærmest afsværgende fastholdelse af sit lutherske tilnavn, det var tomme ord, prædikede Grundtvig allerede i 1812, "de fleste Boglærde skamme sig ved det Navn"; hvorfor? Jo, fordi Luther viste hen på Kristus og Bibelen, som intet menneske af sig selv kunne vide!¹⁵

12 Grundtvig til H.W. Hansen 23/7 1818, i: "Breve fra og til N.F.S Grundtvig", bd. 1, Georg Christensen og Stener Grundtvig (red.) (København: Gyldendal 1924), 487.

13 Harms skulle bl.a. redegøre for teser, hvori han kaldte fornuften vor tids Antikrist (tese 9), for syndsforladelsens gratis karakter i nutiden ("Die Vergebung der Sünden kostete doch Geld im sechszehnten Jahrhundert") (21), forskellen på den gamle tro på Guds skabelse af mennesket og den nyes tro på menneskets skabelse af Gud (27), en sammenligning af rationalisternes erfaringstro med Muhammeds logik (45), angrebene på den rationalistiske Altona-bibel af 1815 (der bragte bibelkritiske og andre bemærkninger i selve teksten) (55-61), den lutherske kirkes grundskade i landfyrstens kirkeregimente (90) og det ufrie præstevalg (91). Sagen mod Harms fik ingen konsekvenser for hans stilling, tværtom medgav regeringen det berettigede i klagerne over den rationalistiske Altona-bibel, som de opkøbte hele restoplaget af og tilintetgjorde, jf. sagsakterne i Ernst Feddersen, "Claus Harms' 95 Thesen und die kirchlichen Behörden", i: *Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte* II/8, 4. (1926), 462-565.

14 N.F.S Grundtvig, "Kirke-Speil" (1861-63), i: "N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter I-X", bd. 10, Holger Begtrup (red.) (København: Gyldendal: 1904-09), 80-362 (345).

15 N.F.S. Grundtvig, "Hvorfor kaldes vi Lutheraner? Prædiken paa Alle Helgens Dag [reformationsdagen]", (København: Schuboths Forlag 1812), 36.

Det var ikke Grundtvig, men Harms alle talte om i 1817. "[H]vorsomhelst To eller Tre vare forsamlede", refererede J.P. Mynster stemningen i 1817, "der var Harms midt iblandt".¹⁶ Det var der selvfølgelig andre teologer, der prøvede at lukrere på i København i de følgende år, og det er ikke helt forkert at sige, at det ikke var Grundtvig, som skød den såkaldte kirkekamp i gang: Det gjorde Münster med sit hyrdebrev og Harms med sine anklager. F.C. Tryde, en sekretær i kommercekollegiet, trak linjerne tydeligt op allerede i 1817: Enten blev symbolforpligtelsen afskaffet (hvad der måtte være den naturlige konsekvens af hyrdebrevet) eller også, når der nu engang er aflagt ed på dem (og det gjaldt først og fremmest Den Augsburgske Bekendelse), så at den også "vorder uforfalsket forkyndt".¹⁷ Teserne vakte sensation i hele den danske helstat, især i Slesvig og Holsten var de en overordenlig stor sag, og de blev kendt ud over de tyske, protestantiske lande, og hele 200 skrifter blev udgivet enten for eller imod Harms i den store tesestrid.¹⁸ Sagen lignede på denne måde – uden sammenligning i øvrigt – på flere måder Luthers tyske succes fra 1517; hvem havde troet, at en sådan sag skulle springe ud fra Kiel i danske Holsten?

Harms var slet og ret jubilæets lutherske stemme, polemisk og kraftfuld i reformatorerens ånd. Den katolske kirke var "herlig", fordi den dannede sig ved sakramentet, den reformerte ligeså "herlig", når den dannede sig ved Guds ord – dog var herligere end begge disse "die evangelisch-lutherische Kirche", der "hält und bildet sich am Sacrament wie am Wortes Gottes".¹⁹ På denne vis var Harms' forståelse af kirken en forudsætning for, hvordan Grundtvig selv senere så på kirken. Harms opponerede måske også unødigt mod hyrdebrevet fra Münster, for han havde til en vis grad nærmet sig en mere kristelig end rationel forståelse af kristendommen. Fornuften erkendte åbenbaringen af Kristus som højeste autoritet, lærte Münster, og Münster indrømmede endog til Luthers fortjeneste, at han havde bragt sakramente og lære i sikkerhed for menneskers magt;

16 J.P. Mynster, "Meddelelser om mit Levnet", 2. udg. v/Jakob Paulli, (København: Gyldendal 1884), 223.

17 F.C. Tryde, "Kom Jesum Christum ihu, som er opreist fra de Døde, eller Hvad har meest skadet Christdommen, Pavedømmet eller det attende Aarhundredes saakaldte Oplysning? En Undersøgelse i Anledning af Reformationens tredie Jubilæum d. 31. October 1817" (København: Hartvig Friderich Popp 1817), 90.

18 Jf. J. Asmussen, "Geschichte des Thesen- und Bibelstreites in Schleswig und Holstein", i: Evangelische Kirchenzeitung nr. 45-48 (bd. 4) og nr. 58-60 (bd. 5). For både samtidig og senere positiv og negativ kritik se Friedrich Wintzer, "Claus Harms. Predigt und Theologie", Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte I/21 (1965), 126-134.

19 Teserne 92-94, Harms 1817, 35.

Münster kunne altså som både Harms og Grundtvig også pege på sakramenternes ligeberettigelse ved siden af læren eller fornuften.

”Ubegribeligt, at man har kunnet kalde dette for Rationalisme!”, drønedede en senere tids kirkehistoriker, Johannes Oskar Andersen, i en forelæsning fra 1925 – men den konservative og liberalt-kristne professor var også et langt stykke af vejen enig med Münster.²⁰ For uanset hvad, så blev Münsters let reviderede lære og hyrdebrevet i samtiden opfattet som udtryk for neologien eller rationalismen, og i alle tilfælde stillet over for luthersk gammeltro, pietisme og spirende ny-konfessionalisme. Det var i høj grad Harms' kritik, der herhjemme satte kritikken af rationalismen i gang. Ville rationalisterne og deres selskab have en anden kirke, hed det i tesoerne, og ligesom den generalsuperintendent Adler støt og roligt havde indført med sine nye agende (ritualbog) fra 1797 og bibel fra 1815 i Slesvig og Holsten, da kunne de som reformatorerne lade sig henvise til at prædike i det fri:

*68. Gehe mit Hermann Tast unter die Linde und predige da, wenn du deinen neuen Glauben nicht für dich behalten kannst ... Indeß man hat es schon seit mehreren Jahren auf den Kanzeln versucht und die Leute haben sich verlaufen. Matth. 11,17.*²¹

Det sidste var en henvisning til Jesu ord om, at folket tidsnok kunne have taget det nye til sig, hvis de havde villet; ”vi spillede på fløjte for jer, og I dansede ikke; vi sang klagesange, og I sørgede ikke”. Nej, nu måtte man afgøre sig til fordel for enten den gamle tro (altså den lutherske), eller forlade kirken til fordel for den nye tro (rationalismen, ”Die Vernunftreligion”). Det var en fuldstændig omvendelse af reformationen. Ville man fædrenes religiøsitet, som han sagde andetsteds, så måtte man også ville fædrenes religion.²² Tiden behøvede en reformation, der vendte kirken om mod den ægte reformation, fædrenes kirke og lære. Men ville man en ny kirke, måtte man ty til de midler, som Husum-reformatoren Hermann Tast, fejret som ”Slesvig-Holstens Luther” – og i dansk sammenhæng en Hans Tausen – havde benyttet: at vinde folket for sig. Og så længe man hverken havde folk eller skriftord med, var man vist ud af

²⁰ Forelæsningsnedskrift v/Bodil Thastum [gift Bodil Koch, 1903-1972] ”Danmarks Kirkehistorie 1536-1900 ved Professor I.O. Andersen”, [1925], upubliceret, 77. Den næsten fuldstændigt maskinskrevne nedskrift er i Afdeling for Kirkehistories J. Oskar Andersen-samling, Københavns Universitet.

²¹ Harms 1817, 30.

²² Wintzer 1965, 130.

kirken. Det var Luthers principper, som på ny blev gjort gældende. Man taler derfor også om denne tids nye lutherske principfasthed som den lutherske reparationsteologi. Det var på mange måder det kirkelige udtryk for et Sturm-und-Drang, som også gjorde indtog i kunsten og litteraturen. Geniet var i højsædet, og man vendte sig i allerhøjeste foragt mod fornuftens kultur og absolutte regering. I stedet satte man følelserne – her var Harms en ægte Schleiermacher-elev – og på det både teologiske og litterære grundlag voksede århundredets gradvist øgede forståelse for folket, for det nationale, for fornemmelsen for det folkelige, og derfor også for de historiske personligheder af folket: Kristendommen var ikke lig med menneskets fornuft, men båret af folkets ånd og personlighedernes kraft.

Det var på ingen måde den forståelse af, hvad reformationen kunne lære folket, som biskop Münter delte i 1817. Det havde forud for jubilæet været et helt bevidst træk fra Münters side at vælge de to tysksprogede slesvigere, Adler og Boysen, som folkeskribenter ved det tilstundende reformationsjubilæum. Münter ville sikre sig teologisk konsensus om den fornuftige, skriftkritiske kristendom, som Harms så harmdirrende bekæmpede, og for Münter måtte den fornuftige lære gerne trænge helt ned til bonden og skolepiltten. Münter ville styre den teologiske retning uden om ortodokse tilfælde som Harms. Harms havde allerede manges opmærksomhed, og i Kiel vandt han en stor og lydør menighed. Den officielle linje var for ham et misbrug til fremme for fornuftens og irreligiøsitetens sag, blot fremført under dække af Luther og reformationen – af samme grund måtte de tage konsekvensen og danne deres nye kirke! Harms tordnede løs, også imod Münters håb om kirkernes og konfessionernes forening. "[M]aaske ere hine lykkelige Tider ikke mange Aarhundreder fjærnede fra os, da alle hadefulde Følelser og Forfølgelser af andeledes tænkende ere ophørte", havde Münter fromt håbet i sit hyrdebrev, for når dagen snart oprandt, forventede Münter, at alle ville "kunne stemme overeens" som én hjord under én hyrde i at dyrke "Gud og hans Christus" i "Aand og Sandhed" ('en pneúmati kaí 'aletheĩā').²³ Dette bonmot fra Johannesevangeliet 4,24, som vi nu bedst husker fra indskriften på talerstolen i festsalen på Københavns Universitet (fra 1836), var udover at være rationalisternes fremmeste skriftbevis for fornuftens ligestilling med troen, dvs. sandheden, også en af Münters meget få bibelhenviisninger i hyrdebrevet fra 1817. Claus Harms teser var et dunderstud

23 Münter 1817/Rasmussen 1917, 62f.

mod den slags kristendom, og han skrev frivolt direkte mod hyrdebrevet og Münter, når han i tese 69 kaldte Joh 4,25 "[d]ie Parole der Irrlehrer", og i den 77. tese afviste talen om, at "die Zeit habe die Scheidewand zwischen Lutheranern und Reformirten aufgehoben". Spørgsmålet var rettere om, hvem der var faldne fra deres kirkes tro, "die Lutheraner oder die Reformirte? Oder beyde?"²⁴

Luther og reformatorerne ind fra kulden igen

Genopdagelsen af reformationen, det lutherske og de lutherske principper – retfærdiggørelsen ved tro, Skriften og Kristus alene – var på vej i brydning med rationalismens symbolske forståelse af kristendommens dogmer og reformatorerne lære. "Din Religion og din Samvittighed er fri", opsummerede Münter reformationens vigtigste sejr for den almindelige dansker i *Underviisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os*, folkeskriftet, som han endte med selv at skrive. Det lille oplysende skrift blev omdelt i by og på land og udsendt til skolerne. Heri forklarede Münter, hvorledes kirkeforbedringen var værd at takke for. På god gammeldags evangelisk facon forklarede Münter reformationen som befrielsen fra åget. Men dog, hvilket åg? Her skinnede Münters teologi på ny igennem. Åget var ikke papismens mørke, nej, det var det, at andre tænkte for en. Derimod rejste reformationen sig, for "Kundskab om Gud og hans Villie kræver Brug af din egen Fornuft"; friheden dertil var den evigt akkumulerende reformationens store gave: Du skal "vise dig", fattede Münter det sammen for hin danske almuesmand, "som en sand evangelisk Christen; og de Velgierninger, Luthers Reformation har tildeelt dine Fædre ... skulle ogsaa uden Formindskelse, ja med stedse øget Kraft og Velsignelse gaae over fra dig til dine Børn og Børnebørn, indtil sildigste Slægt. Thi ligesom Menneskets aandelige Natur bliver stedse og uforandret den samme, saa er ogsaa den Religion, som er Aandens Religion, og givet af Gud til at oplyse, forbedre og lyksaliggøre Menneskets Aand, evig og uforanderlig: den er grundet i Menneskets fornuft og i Guds hellige Ord, som indeholder Jesu dyrebare Lære."²⁵

24 Harms 1817, 32.

25 Anon. [Fr. Münter], "Underviisning til den danske Almue, om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os" (København: Schultz 1817), 24-25; 37f. Den samlede konklusion om reformationens vindinger i kap. 4 er i kortform: 1. Religions- og samvittighedsfriheden (fornuften), 24-25; 2. Sejren over overtro, 26-27; 3. Gudsykkelsens renselse, 27-29; 4. Kristendommens højeste øjemed: Menneskets helliggørelse, 29-32; 5. Det borgelige samfunds goder ved reformationen. Kap. 5, 35-38, er en almindelig afsluttende formaning.

Tilføje ordet om Jesu uforanderlighed til evig tid (fra Hebr 13,8), sluttede Münter oplysningen af almuen på akkurat den måde, som Harms og andre stødtes af: At kristendommen var grundet i menneskets fornuft – det kunne man da ikke tage Luther til indtægt for. Jo, og Münter tog også reformationens danskere til indtægt for det samme. Men vi mærker også en anden besynderlighed i Münters almueskrift. Münter var selv af det tysktalende aristokrati i Danmark, og reformationen var for ham altså en tysk begivenhed. Münter bad tysktalende ligesindede om skriftet, og selvom han selv måtte fatte pennen på sin fint formulerede danske tunge, udlagde han for enhver dansk bondeknold reformationens fremvækst i Danmark fra tysk vinkel; det skulle for alvor ændre sig i det 19. århundrede. Reformationen bevægede sig hos Münter fra tysk til dansk, fra ”Religionens Talsmand” doktor Luther til Zwingli (og de to kirker ville så snart og utvivlsomt blive forenet) til Bugenhagen til Tausen. ”Vort Fædreland” var dog også blandt de første riger, der antog reformationen, og selv Danmark havde mænd, ”hvis Navne fortjene at bevares med Taknemmelighed af Efterslægten”. Fremfor alt burde det danske folk, ”foruden den ... tyske Lærer Bugenhagen”, erindre Hans Tausen. Tausen var almuens mand. Han var ”en Bondesøn fra Fyen, og en Munk i Klosteret i Antvorskov”, beskrev Münter ham. Modsat de høj lærde mænd formodes læseren eller tilhøreren vel at kunne identificere sig med bondesønnen, som prædikede med ”uforfærdet Mod paa flere Steder i Danmark, selv i Kiøbenhavn”. Tausen var dog ikke ene, han virkede sammen med de andre, Frands Vormodsen, Christiern Pedersen, Peder Palladius og Hermann Tast m.fl. Her noterer vi os dog, at den tysktalende Münter atter for identifikationens skyld og modsat, hvad man gjorde ved jubilæet i 1717, satte den holstenske reformator Tast som den sidste og den danske Tausen som den første i rækken af ihukommelsesværdige danske reformatorer.²⁶

Afrunding

At tiden arbejdede for en mere dansk indstilling til reformationen, ser vi også gennem udviklingen i Münters eget forfatterskab. I *Den danske Reformationshistorie I-II* fra 1802 var Münter afvisende og knap nok tilbøjelig at give de danske reformatorer, endsige Tausen, nævneværdig betydning. De var mystikere og hele den danske reformation anskuet som værende provinsiel i sammenligning med den tyske. I 1817 var stemningen vendt en

²⁶ ”Underviisning til den danske Almue, om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os”, 13; 20.

anelse i Tausens og danskernes favør. Den lærde Münter kunne igennem disse give folkets navne og personer at identificere sig med. Og endelig prægede den mere og mere konfessionelle og selvbevidste danskhed også Münters sidste kirkehistoriske bidrag. Hans store og tysksprogede dansk-norske kirkehistorie, skrevet fra 1823 til 1833, *Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen* (vi noterer os, at Norge en sidste gang fik lov at stå ved siden af Danmarks i titlen på en samlet dansk kirkehistorie). Heri fik Hans Tausen pludselig en plads som den danske reformationens hovedperson. Hans indsats for sit fædrelands reformation var af største betydning, ligesom Tausen ubestrideligt havde ”den ersten Ran unter den Glaubensverbesseren Dänemarks”. Det var andre toner fra Münter. Tausen var nu både Luthers og Melanchthons elev. Allerede i sin tidlige klostertid i Antvorskov vidste Münter af, at Hans Tausen havde prædiket og afsløret den herskende læres fejl og mangler og den omsiggribende ”Sittenlosigkeit”. Pludselig havde Münter forkastet al kritik af Hans Tausen såvel som af kilderne. Tausen havde opholdt sig hemmeligt hos Luther i Wittenberg, forelæst i København – selv i Det Teologiske Fakultet – hvor han tillige havde skjult sin lutherske overbevisning. Dog blev han kaldt tilbage af prioren til sit kloster – og ”[z]wei Jahre blieb er da in scheinbarer Ruhe”, ligesom ”Zwingli einst im Kloster Einsiedeln”, tilføjede Münter med et skær af sin gamle tolerance. Tausen, en elev af Luther, og en dansk klosterreformatør à la Zwingli, der endelig ”im Jahre 1524 ... frei und öffentlich zur Lehre Luther's bekannte”!²⁷ Hans Tausen var nu også blevet Münters hovedperson, og kritikken af Tausen var væk. Et sted hed det nu helt uden Münters afstandstagen, at Tausen i København havde begunstiget ”die Wegschaffung der Bilder aus den Kirchen”, også selvom han ikke selv havde givet anledning til noget sådant.²⁸ På denne vis nåede Münter selv at pege ud over sin egen kritik og det knap så Luther- eller Tausen-begejstrede jubilæum i 1817 og hen imod den ligefremme kanonisering af Hans Tausen som Danmarks Luther og reformator i 1836. Til den tid ville Tausen nemlig være trådt frem som den danske reformator, ”vor Födelslands Luther, hvis Navn burde staae med Erindringens varigste Skrift i vort Bryst”.²⁹ Eller som den

27 Fr. Münter, ”Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen”, bd. 3 (Leipzig: Vogel 1833), 72; 74; 75. I anden bogs kap. 7 fortsætter Münter omtalen af Hans Tausen, men da efter sit eget forlæg i reformationshistorien, dog bemærker vi kapiteloverskriften: ”Hans Tausen fängt in Antworskow und Wiborg die Reformation an” (150). Tredje bogs kap. 3 fortsætter Tausens historie i Viborg, igen meget traditionelt efter Huitfeldt og Pontoppidan, og i tredje bogs 7. kapitel refererer Münter kort og rosende Tausens skrift, ”Edt kort antswor”, mod biskop Jens Andersen Beldenak. Her er ikke længere nogen dadel for polemik eller grov tone, blot at Tausen ”eifrig” forsvarede Luther (262). Münter ristede altså her den rune over Tausen, som han i sin reformationshistorie undlod.

28 Ibid., tredje bogs 8. kapitel, ”Tausen in Kopenhagen” (266).

29 Johannes Bloch-Suhr, ”Bondesønnen Biskop Johannes Tavsens Levnet” (Ribe 1836), V.

senere kongelige konfessionarius, Just Henrik V. Paulli (1809-1865), ligefrem kunne kalde Tausen i 1836 – en dansk apostel og profet, ham, som Herren havde salvet med sin egen ånd. Reformationen var blevet dansk og det samme var Luther.³⁰

Rasmus H.C. Dreyer er adjunkt, ph.d. ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet

Noter

1For Hans Tausens biografi med en gennemgang af den nyere receptions historie fra 1800-tallet og frem se Rasmus H.C. Dreyer, "Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation" (Odense: Syddansk Universitetsforlag 2020).

2" Af Biskop Münters Optegnelser fra 1817" (Det Kgl. Bibliotek, NKS 387 e e, nr. 16), i Alexander Rasmussen, "Reformationsjubilæet 1817. Aktstykker. Indlede, udgivne, oversatte og kommenterede" (København: Lehmann og Stage/P. Haase 1917), 16-19 (16).

3De danske reformationsfejring er gennemgået nøje i Carsten Bach-Nielsens "Fra jubelfest til kulturår. Danske reformationsfejring gennem 400 år" (Århus: Aarhus Universitetsforlag 2016).

4Ibid., 17.

5Ibid.

6Tesperne, skrev Schleiermacher, gjorde ikke stort indtryk "mit ihren halb wahren Orakelsprüchen und ihren Mühe nicht lohnenden Rätseln ... mit ihrem Haschen nach Schimmer und Witz", Schleiermacher til Dr. Ammon, i: "Fr. Schleiermachers sämtliche

30 J.H.V. Paulli, "Prædiken paa Reformations-Jubelfestens tredje Dag, den 1ste November 1836 holden til Aftensang i Helliggeistes Kirke" (København: Schultz 183

Werke”, 1/V (Berlin: Georg Reimer 1846), 331, men Harms’ decidede modstandere tilhørte han heller ikke, jf. Zillen 1909 (se referencen nedenfor), 152, note 1. Den efterfølgende diskussion per brevkorrepondance ses i Claus Harms, ”Briefe zu einer nähern Verständigung über verschiedene meine Thesen betreffende Punkte. Nebst Einem namhaften Briefe, an den Herrn Dr. Schleiermacher”, (Kiel: Verlage der academischen Buchhandlung 1818); yderligere dokumenteret i Heinrich Zillen, ”Claus Harms’ Leben in Briefen, meist von ihm selber” = Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte I/4 (1909).

7Dette og næste, Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard, ”Kirkehistorie III. Det nittende Aarhundrede”, (København: Schultz 1951), 15-16. Unionen første tid indtil 1850 er udførligt behandlet af F. Gerhard Goeters, Joachim Rogge, m.fl. i deres ”Die Geschichte der Evangelischen Kirche der Union: Ein Handbuch”, bd. 1, (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 1992).

8Ernst Moritz Arndt, ”Geist der Zeit I” (1806), i: i: ”Arndts Werke 1-12”, bd. 1, August Leffson og Wilhelm Steffens (red.) (Berlin m.fl.: Bong & Co. 1912), 18.

9Ernst Moritz Arndt, ”Teutscher Trost”, i: ”Lieder für Teutscher”, (u.s. [Im Jahr der Freiheit] 1813), 114-115 (114).

10Nationalmødet på Wartburg er behandlet i alle værker om Tysklands samling og nyere historie. De væsentligste aktstykker findes i Hugo Kühn, ”Das Wartburgfest am 18. Oktober 1817. Mit einem Anhang: Die Feier des dritten evangelischen Jubelfestes auf der Wartburg. Zeitgenössische Darstellungen, archivalische Akten und Urkunden” (Weimar: A. Duncker 1913). Knud Lyhne Rahbeks referat efter forskellige tyske aviser, ”Bilag til historisk Artikel. Om Høitiden paa Wartburg og dens Auto da fé”, i Dansk Minerva (nov. 1817), 89-96 (94).

11Claus Harms, ”Das sind die 95 theses oder Streitsätze Dr. Luther, theuren Andenkens

... und mit andern 95 Sätzen”, (Kiel: Verlage der academischen Buchhandlung 1817), 30 f; optrykt af Ernst Feddersen som ”Claus Harms’ 95 Thesen nach dem Urdruck von 1817 wiedergegeben”, i *Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte* II/8, 4. (1926), 448-461. Feddersen anfører i sine noter, at Harms efter sine breve med tese 71’s ord om den blandede fadderstand hentydede til jøders adgang dertil ifølge rationalisterne, mens udvisningen af skriftestolens ord var rettet mod den generelle nedtoning af syndsforladelsens nødvendighed og skriftemålets karakter af forberedelse til nadveren i stedet for, Feddersen 1926, 458.

12Grundtvig til H.W. Hansen 23/7 1818, i: ”Breve fra og til N.F.S Grundtvig”, bd. 1, Georg Christensen og Stener Grundtvig (red.) (København: Gyldendal 1924), 487.

13Harms skulle bl.a. redegøre for teser, hvori han kaldte fornuften vor tids Antikrist (tese 9), for syndsforladelsens gratis karakter i nutiden (”Die Vergebung der Sünden kostete doch Geld im sechszehnten Jahrhundert”) (21), forskellen på den gamle tro på Guds skabelse af mennesket og den nyes tro på menneskets skabelse af Gud (27), en sammenligning af rationalisternes erfaringstro med Muhammeds logik (45), angrebene på den rationalistiske Altona-bibel af 1815 (der bragte bibelkritiske og andre bemærkninger i selve teksten) (55-61), den lutherske kirkes grundskade i landfyrstens kirkeregimente (90) og det ufrie præstevalg (91). Sagen mod Harms fik ingen konsekvenser for hans stilling, tværtom medgav regeringen det berettigede i klagerne over den rationalistiske Altona-bibel, som de opkøbte hele restoplaget af og tilintetgjorde, jf. sagsakterne i Ernst Feddersen, ”Claus Harms’ 95 Thesen und die kirchlichen Behörden”, i: *Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte* II/8, 4. (1926), 462-565.

14N.F.S Grundtvig, ”Kirke-Speil” (1861-63), i: ”N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter I-X”, bd. 10, Holger Begtrup (red.) (København: Gyldendal: 1904-09), 80-362 (345).

15N.F.S. Grundtvig, ”Hvorfor kaldes vi Lutheraner? Prædiken paa Alle Helgens Dag

[reformationsdagen]”, (København: Schuboths Forlag 1812), 36.

16J.P. Mynster, ”Meddelelser om mit Levnet”, 2. udg. v/Jakob Paulli, (København: Gyldendal 1884), 223.

17F.C. Tryde, ”Kom Jesum Christum ihu, som er opreist fra de Døde, eller Hvad har meest skadet Christdommen, Pavedømmet eller det attende Aarhundredes saakaldte Oplysning? En Undersøgelse i Anledning af Reformationens tredie Jubilæum d. 31. October 1817” (København: Hartvig Friderich Popp 1817), 90.

18Jf. J. Asmussen, ”Geschichte des Thesen- und Bibelstreites in Schleswig und Holstein”, i: Evangelische Kirchenzeitung nr. 45-48 (bd. 4) og nr. 58-60 (bd. 5). For både samtidig og senere positiv og negativ kritik se Friedrich Wintzer, ”Claus Harms. Predigt und Theologie”, Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte I/21 (1965), 126-134.

19Tesperne 92-94, Harms 1817, 35.

20Forelæsningsnedskrift v/Bodil Thastum [gift Bodil Koch, 1903-1972] ”Danmarks Kirkehistorie 1536-1900 ved Professor I.O. Andersen”, [1925], upubliceret, 77. Den næsten fuldstændigt maskinskrevne nedskrift er i Afdeling for Kirkehistories J. Oskar Andersen-samling, Københavns Universitet.

21Harms 1817, 30.

22Wintzer 1965, 130.

23Münter 1817/Rasmussen 1917, 62f.

24Harms 1817, 32.

25Anon. [Fr. Münter], "Underviisning til den danske Almue, om de fortringligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os" (København: Schultz 1817), 24-25; 37f. Den samlede konklusion om reformationens vindinger i kap. 4 er i kortform: 1. Religions- og samvittighedsfriheden (fornuften), 24-25; 2. Sejren over overtro, 26-27; 3. Gudsyrelsens renselse, 27-29; 4. Kristendommens højeste øjemed: Menneskets helliggørelse, 29-32; 5. Det borgelige samfunds goder ved reformationen. Kap. 5, 35-38, er en almindelig afsluttende formaning.

26"Underviisning til den danske Almue, om de fortringligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os", 13; 20.

27Fr. Münter, "Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen", bd. 3 (Leipzig: Vogel 1833), 72; 74; 75. I anden bogs kap. 7 fortsætter Münter omtalen af Hans Tausen, men da efter sit eget forlæg i reformationshistorien, dog bemærker vi kapiteloverskriften: "Hans Tausen fängt in Antworskow und Wiborg die Reformation an" (150). Tredje bogs kap. 3 fortsætter Tausens historie i Viborg, igen meget traditionelt efter Huitfeldt og Pontoppidan, og i tredje bogs 7. kapitel refererer Münter kort og rosende Tausens skrift, "Edt kort antswor", mod biskop Jens Andersen Beldenak. Her er ikke længere nogen dadel for polemik eller grov tone, blot at Tausen "eifrig" forsvarede Luther (262). Münster ristede altså her den rune over Tausen, som han i sin reformationshistorie undlod.

28Ibid., tredje bogs 8. kapitel, "Tausen in Kopenhagen" (266).

29Johannes Bloch-Suhr, "Bondesønnen Biskop Johannes Tavsens Levnet" (Ribe 1836), V.

30J.H.V. Pauli, "Prædiken paa Reformations-Jubelfestens tredje Dag, den 1ste November 1836 holden til Aftensang i Helliggeistes Kirke" (København: Schultz 1836), 7.

Er Kristeligt Dagblad en sensationsavis?

af Ole Witte Madsen

Mandag den 16. maj 2022 bragte Kristeligt Dagblad artiklen *Flere præster bruger håndspåläggelse og salvelse end for 20 år siden*. Der er omkring 2.400 præster ansat i folkekirken. Af dem fik omkring 1.700 tilsendt spørgeskemaet og deraf har kun 238 valgt at deltage i undersøgelsen og besvare en række spørgsmål om ”håndspåläggelse, salvelse eller andre ritualer med henblik på helbredelse”.

Jeg undrede mig over den ringe tilslutning (238 ud af 1.700 = 14%) og spurgte derfor ud i et facebookforum for præster i den danske folkekirke: ”Hvordan kan det være, at ikke flere præster deltager i rundspørger og offentlige debatter?” Der indkom straks en række svar lige fra holdningen, at ’præster har andet at lave end at besvare spørgeskemaer’ til at ’der er en skjult dagsorden bag spørgeskemaet’ og videre til at ’Kristeligt dagblad er en ”sensationshungrende sladderpresse” (direkte citat) og så videre. Kort sagt var der en del negative tilkendegivelser af spørgerunden og af avisens brug af de sparsomme svar.

Det er bekymrende, at præster ikke har tillid til Kristeligt Dagblad. Jeg tror, at mange lægfolk læser avisen med stor tillid til, at avisen taler folkekirkens sag ind i en verden, hvor religiøsitet, åndsfrihed og kristendom – for ikke at nævne folkekirken selv – får stadig trangere kår.

Det er underligt, at avisen vælger at bringe resultatet af undersøgelsen og endda interviewe forskere og præster for at få sat flere ord på, hvad det kan betyde at (tilsyneladende) flere præster benytter håndspåläggelse. Hvorfor ikke dykke ned i spørgsmålet om, hvorfor der deltog så få præster i spørgerunden? Dét spørgsmål blev ikke stillet, og det råber til himlene. Burde journalist Matilda Lyager Hanscomb ikke have brugt sin kritiske sans og stillet skarpt på den manglende deltagelse fra

folkekirkepræsterne? Det virker som en halv artikel, der mestendels fokuserer på overfladen af undersøgelsen, nemlig forbøn og håndspålæggelse, som altså kun 34% af de 238 respondenter benytter sig af. Derimod svarer hele 62% et højt nej til spørgsmålet: ”Praktiserer du selv håndspålæggelse, salvelse eller andre ritualer med henblik på helbredelse?” Kun 4% ved ikke, hvad de skal svare.

34% af de 238 respondenter er kun 81 ja-sigere mod 62% eller 148 nej-sigere. Skal der i folkekirken ikke være plads til de 81 præster, der bruger håndspålæggelse osv. med henblik på helbredelse? (Spørgsmålet om, hvem der må være i folkekirken, er åbenbart et hot emne p.t.) Jovist – det er såmænd slet ikke et spørgsmål i denne sammenhæng. Men er historien en forsideartikel værd?

Blandt ja-sigerne har journalisten bl.a. talt med sognepræst Lars Gustav Lindstrøm Lindhardt, der ganske vist praktiserer håndspålæggelse, men ikke tror på det: ”Selvom jeg ikke tror på, at der sker noget, vi ikke kan forklare, så gør det fysiske møde mellem to mennesker øjeblikket endnu større”.

Efter genlæsningen af artiklen og efter at have haft den i baghovedet over en måned, sidder jeg tilbage med stor undren. For hvad vil avisen og journalisten egentligt med artiklen? Den bygger ikke på en klippegrund af svarlystne folkekirkepræster, men står på et fundament af sand. Hele artiklen kunne såmænd fint have været kopt ned til det cirkeldiagram, der viser de 238 personers svar: Nej, ja, ved ikke. Måske med et efterfølgende notat om, at avisen vil bruge mere plads og tid på at dykke ned i spørgsmålet om, hvorfor der åbenbart er så mange præster, der ikke vil besvare et ret simpelt spørgsmål.

Ole Witte Madsen er sognepræst i Kongeåpastoratet

Prædiken - frygter du døden

af Merete Bøye

PRÆDIKEN TIL 6. S. E. TRIN. 2022

Frygter du døden!? Sådan spørger den uhyggelige spøgelseskaptajn Davy Jones i *Pirates of the Caribbean*-filmene. Hver gang han har fisket en halvdrunken sømand op af havet og placeret ham på knæ foran sig på dækket, så kikker han ham lige ind i øjnene og spørger: "Frygter du døden!?"

De, der svarer ja – og det gør de fleste – bliver dømt til at tjene i 100 år på spøgelseskibet *Den Flyvende Hollænder*. De få, der svarer nej, dem gennemborer Davy Jones med sin kårde og kaster dem i havets dyb.

Spørgsmålet lyder i sin helhed: "Frygter du døden? Frygter du den mørke afgrund? Alle dine gerninger lagt blot? Alle dine synder åbenbaret? Jeg kan tilbyde dig en flugtvej. Slut dig til mit mandskab og udsæt Dommen."

Den mørke afgrund – det er havets bund. Eller også er det helvedes dyb. Under alle omstændigheder er det en skræmmende udsigt: at stirre ned i en mørk afgrund. Alle dine gerninger lagt blot. Alle dine synder åbenbaret. Lagt blot og åbenbart for hvem? Naturligvis for Verdens Dommer, for Gud. Ingen, der har en bare nogenlunde realistisk opfattelse af sig selv, kan lide at tænke på, hvad Gud mener om alle ens gerninger – alle de synder, man har begået.

Det kan heller ikke den unge mand i dagens evangelietekst. Han vil gerne undgå den mørke afgrund; han vil gerne have det evige liv. Og nu spørger han Jesus, hvad godt han skal gøre for at få det evige liv. Jesu svar falder i to dele. Først: "Hvorfor spørger du mig om det gode? Én er den gode." Med andre ord: Der er kun én, der er god, og det er Gud. Derfor kan du lige så godt opgive at prøve at gøre dig fortjent til himmeriget ved hjælp af dine gode gerninger. Alle dine gerninger lagt blot – det er der ingen, der kan

holde til, selv ikke de bedste mennesker på Jorden. "Alle har syndet og har mistet herligheden fra Gud", som Paulus siger.

Anden del af svaret lyder: "Men vil du gå ind til livet, så hold budene!" Det kan måske virke som en modsigelse af det første – for nu virker det som om, Jesus siger, at man alligevel godt kan gøre noget for at sikre sin frelse, nemlig at holde de ti bud og næstekærlighedsbudet. Men hans pointe er en anden, og dét viser sig, da den unge mand svarer: "Det har jeg holdt alt sammen!" Hvis alt, hvad man skal gøre for at undgå den mørke afgrund er at holde de ti bud – og hvis den unge mand virkelig altid har gjort dét – så burde Jesus nu anerkende hans anstrengelser og sige, at så har han gjort, hvad han skal, og sikret sig frelsen og det evige liv. Det gør han ikke. Han siger: "Vil du være fuldkommen – vil du være helt perfekt – så gå hen og sælg alt, hvad du har, og giv alle pengene til de fattige". Her rammer han den unge mands Achilles-hæl, "for han var meget velhavende". Den unge mand "gik bedrøvet bort"; fordi Jesus havde afsløret hans svaghed: at hans hjerte hænger ved penge og velstand. At han netop ikke var, eller nogensinde ville kunne blive – fuldkommen. "Én er den gode".

Den unge mand gik bedrøvet bort, fordi han ikke så nogen flugtvej bort fra afgrunden. Alle dine gerninger lagt blot. Alle dine synder åbenbaret. Og ingen mulighed for ved egen kraft at gøre sig fortjent til det evige liv.

Det er dystre udsigter. Og nu tilbage til den uhyggelige spøgelseskaptajns spørgsmål: "Frygter du døden? Frygter du den mørke afgrund? Jeg kan tilbyde dig en flugtvej. Slut dig til mit mandskab – og udsæt Dommen." Men den flugtvej, Davy Jones tilbyder, er ikke en frifindelse eller en måde at undslippe Dommen på. Det er kun en udsættelse af Dommen, og således er det ikke nogen ægte vej ud af afgrunden. Dommen er udsat, men afgørelsens time kommer en dag.

Frygter du døden? Hvis du tror på, at Jesus har frelst dig (Paulus), så er der ingen grund til at frygte døden. Vi er gået over fra døden til livet og kommer ikke for Dommen, som evangelisten Johannes siger. Ganske vist er det sandt, at "Alle har syndet og har mistet herligheden fra Gud" og at vi ikke selv kan gøre noget for at få det evige liv. Men Paulus siger også, at vi "ufortjent gøres retfærdige af Guds nåde ved forløsningen i Kristus Jesus." Og dét er den redningsplanke, som man kan klynge sig til i mødet med den

mørke afgrund. Frelsen, som er skænket os ufortjent med Jesu Kristi død og opstandelse. Ufortjent – det vil sige, at man ikke selv har gjort sig fortjent til frelsen. Uanset hvor meget godt man gør, og hvor fint man holder budene, så kan man ikke gøre sig fortjent til frelsen. Men heldigvis skænkes den os ufortjent, vi får den som gave af Jesus. Derfor behøver man ikke være bange for den mørke afgrund, når man tror på Jesus. Så ved man, at Han nok skal redde én op af dybet.

I filmen ser man en enkelt modig sømand, der advarer sine kammerater mod at lytte til Davy Jones. Denne sømand knuger en kæde med et kors i hænderne. ”Frygter du ikke døden?”, spørger spøgelseskaptajnen ham, og sømanden – der godt nok ser meget bange ud – svarer: ”Jeg løber risikoen, hr. kaptajn!”, inden han bliver dræbt og kastet overbord. Selvom han er bange, vil han hellere løbe risikoen for at miste sit liv, end han vil sælge sin sjæl til Davy Jones.

I Matthæus-evangeliet siger Jesus: ”Hvis nogen vil gå i mit spor, skal han fornægte sig selv og tage sit kors op og følge mig! Thi den, som vil frelse sit Liv, skal miste det; men den, som mister sit Liv for min Skyld, skal bjærge det. Thi hvad gavner det et Menneske, om han vinder den hele Verden, men maa bøde med sin Sjæl? ” (Matth. 16.24-26). Sømanden klynger sig til korset og mister sit liv, men han vinder sin sjæl, han vinder det evige liv. Troen på det evige liv får ikke hans hænder til at holde op med at ryste af skræk. Men det kors, som han holder i hænderne, giver ham håb midt i frygten. Nok frygter han døden, men hans tro giver ham mod. Han sætter livet ind på, at Jesus vil frelse ham.

Hvad godt skal jeg gøre for at få det evige liv, spørger den rige unge mand i dagens evangelietekst. Svaret er: Du skal ikke gøre andet end at stole på ham. ”Vil du være fuldkommen?”, spørger Jesus. Svar nej til det. Du er ikke fuldkommen, men det behøver du heller ikke være. Sæt din lid til ham, der er fuldkommen, til Jesus. ”Frygter du døden?”, spørger Davy Jones Svar også nej til det, selvom det er løgn. Løb risikoen og sæt din lid til ham, der led døden for at frelse dig. Og når det en dag er dig, der står og ser ned i den dybe afgrund, så stol på, at han rækker hånden ud og trækker dig op af dybet og sætter dig i land på Paradisets kyst.

Hvad er en kvinde?

af Merete Bøye

ANMELDELSE AF MATT WALSH, "HVAD ER EN KVINDE"

Youtuberen og forfatteren Matt Walsh fik store dele af det etablerede woke-segment i USA til at tage sig forarget til perlekæden, da han i 2021 udgav den lille børnebog *Johnny Is a Walrus* (Johnny er en hvalros.) Bogen handler om drengen Johnny, som har en livlig fantasi. Da han en dag leger, han er en hvalros, presses hans mor af vrede folk på internettet til at opsøge en læge m.h.p. at få sønnen opereret om til at ligne en hvalros. Derpå tager hun ham med ud i zoo, hvor han skal leve blandt de andre hvalrosser, men en fornuftig dyrepasser (som har en vis ydre lighed med Matt Walsh) får hende til at indse, at Johnny ikke er en hvalros, men bare en dreng, der leger en leg.

Bogen blev nummer 1 på amazons bestsellerliste i kategorien LGBT-litteratur, hvilket fik ansatte hos amazon til bogstaveligt talt at græde, for hvor var det dog en frygtelig transfobisk bog, og hvor var Matt Walsh dog en slem, slem mand. I kølvandet på furoren blev Walsh inviteret i studiet hos tv-psykiateren Dr. Phil. Her blev han sat over for et par trans-aktivister, som havde mere end svært ved at svare, da Walsh stillede dem spørgsmålet: "What is a woman?" (Hvad er en kvinde).

Men Walsh vil have svar, og derfor har han nu lavet dokumentarfilmen *What Is a Woman?*, hvor han rejser hele verden rundt for at stille det øjensynligt meget vanskelige og provokerende spørgsmål. Han opsøger alt fra universitetsprofessorer over kønsskifteoperations-læger til en Masai-stamme i Nairobi, men finder på bedste Peer Gynt-vis først svaret, da han vender hjem til sin kone.

De fleste af de adspurgte akademikere, politikere og læger stammer, vrøvler og har svært ved at komme ud over cirkulær argumentation som: "en kvinde er enhver, der definerer sig selv som en kvinde". Flere ender med at afbryde interviewet i vrede. En indehaver af en lille butik med StarWars-merchandise har lettere ved at svare på spørgsmålene. Da

Walsh fx spørger: "Du er ikke videnskabsmand eller kønsforsker. Hvordan ved du, at du er en mand?", svarer han: "Nok fordi jeg har en pik". Bramfrit, måske nok, men dog ret indlysende for de fleste.

Dokumentaren skifter mellem alvorlige indslag og mere humoristiske. Virkelig morsomt er det, da Walsh drager af sted for at finde nogle mennesker, der lever uden det hvide vestlige patriarkats undertrykkende diktat om, hvad køn er. Han må dog helt opgive at få de afrikanske masaier til at forstå, hvad han mener med at "skifte køn" eller "være født i en forkert krop". De påstår at der kun findes to køn: dem, der føder børn (kvinder) og dem, der ikke gør (mænd), og det er ikke er noget, der sådan kan laves om på.

Et mere alvorligt – og temmelig rystende – interview leverer psykiateren Miriam Grossmann. Hun giver et chokerende rids af historien bag de uetiske metoder og studier, der har formet den trans-aktivistiske agenda siden Alfred Kinsey.

Der er også interviews med kvindelige elitesportsfolk, der (anonymt) fortæller om deres erfaringer med at konkurrere imod biologiske mænd inden for discipliner som svømning og løb. En smule følelsepornografisk bliver filmen i interviewet med transmanden Scott Newgent, som fortæller om alle de alvorlige bivirkninger, han har fået p.g.a. sine kønsoperationer.

Filmen som helhed kan ses på whatisawoman.com, men er kun tilgængelig for medlemmer af *The Daily Wire*. Medlemskab af *The Daily Wire* kan fås for 14\$ per måned (omtrent 100 kr.)

Himmel og Helvede

af Merete Bøye

ANMELDELSE AF "LIVETS RISIKO"

Efter at have været stort set ignoreret i flere årtier, bliver spørgsmålet om alles frelse nu atter flittigt diskuteret blandt præster og andre kristne mennesker i Danmark. Forlagsgruppen Lohse har nu udgivet antologien *Livets Risiko*, som ønsker at gribe om nælden og ”anfægte den nærmest pligt skyldige anfægtelse over temaet”.

De lange artikler er næsten alle skrevet af mænd med tilknytning til den kirkelige højrefløj, hvor også de tre redaktører (Jørgen Sejergaard, Henrik Højlund og Hans Ole Bækgaard) befinder sig. De kortere bidrag, kaldet ”citater”, er hentet fra en lidt bredere kreds, der bl.a. tæller Søren Abildgård, Sørine Gotfredsen og Søren Ulrik Thomsen. Hvorfor disse småstykker kaldes ”citater” er en smule uklart, idet der ikke er tale om brudstykker fra udgivne tekster, men små bestillingsarbejder, hvor forfatterne er blevet bedt om et ganske kort bidrag.

Fælles for alle bidragyderne er, at de fastholder tanken om en dobbelt udgang, dvs. at de forkaster idéen om, at alle med nødvendighed bliver frelst til sidst. Antologien er således som helhed betragtet et langt partsindlæg i debatten.

De enkelte bidrag belyser fortabelsens mulighed fra forskellige perspektiver. Klaus Vibe giver et nyttigt overblik over beskrivelsen af Dommedag i de forskellige bibelske skrifter, og herfra skrider antologien mere eller mindre kronologisk frem med belysning af synet på fortabelsen hos bl.a. kirkefædrene, Luther, Grundtvig, Kierkegaard, samt i klassiske operaer, islam og moderne popkultur.

Der er mange gode bidrag, men især skal fremhæves de to artikler om oldkirkens kristendom og kirkefædrene. Professor Kurt E. Larsen går op imod ”den formodning, at der vistnok var noget med, at de første kristne havde en forventning om alle menneskers endelige frelse” med en gennemgang af den ældste kirkes domsforventning fra De apostolske Fædre til Origenes, hvoraf kun den sidste forventede alles frelse. Origenes og

Gregor af Nyssa får deres egen artikel i Peter Søes' bidrag. Med mange noter og inddragelse af andre forskeres værker giver Søes en gennemgang af de to kirkefædres (forskellige) tilgang til frelsen og fortabelsen. Også redaktionen har forfattet et kort bidrag om oldkirkens domsforventning, og både denne artikel og Larsens indeholder en vis polemik imod lektor Lars Sandbecks (Ilaria Ramelli-inspirerede) hævde af, at oldkirkens teologer over en bred kam prædikede alles frelse. Hermed stiller de sig på linje med kirkehistorikeren Nils Arne Petersen, som også er afvisende over for påstanden om, at apokatastasis-læren skulle have været udbredt i oldkirkens tid.

Asger Chr. Højlund tager sig af Luther og får rammet en pæl igennem den formodning, at Luther skulle have været fortaler for idéen om alles frelse, eller for at fortabelsen udelukkende er dennesidig. Artiklen om Grundtvigs syn på frelse og fortabelse af Jørgen Sejergaard er stærk og bærer præg af, at han har taget sig tiden til at granske Grundtvigs salmer og prædikener fra en længere årrække – i stedet for blot at plukke de citater fra det lange forfatterskab, som kunne passe i hans kram. Særlig i prædikenerne fastholder Grundtvig umisforståeligt læren om den dobbelte udgang, hvilket Sejergaard også giver gode eksempler på.

Ingen af artiklerne er uinteressante, men det svageste bidrag er Sprints *Dommedagsperspektiver i Nutiden*. Artiklen sammenfatter nogle pointer fra nutidige post-apokalyptiske serier, film, bøger og tegneserier og vil derudfra vise, at nutidens opfattelse af Helvede er anderledes end Bibelens. Den lider efter min mening af to problemer. For det første savner man eksempler til underbyggelse af pointerne, og for det andet mener jeg, han er for hurtig til koble brugen af ordet "apokalypse" med en religiøs dommedag. Særligt i det engelske sprog kan ordet apokalypse i lige så høj grad bruges om en verdslig katastrofe som om Guds dom over verden. Derfor kan det selvfølgelig godt stadig være interessant at foretage en sammenligning mellem Bibelens dommedagsbeskrivelser og såkaldt post-apokalyptiske scenarier i moderne pop-kultur, men det ville stadig kræve inddragelse af eksempler for at overbevise læseren.

Nogle af bidragyderne udtrykker, at de ikke mener, Gud har lovet at alle bliver frelst, men at "vi har lov at håbe, at alle bliver frelst". Håber de mon virkelig det? Og mener de i så fald, at de håber, enhver synder kommer til at omvende sig og bøje knæ for Herren og

derigennem blive frelst, eller mener de, at selv den mest forhærdede gudsfornægter skal trækkes ind i himmeriget trods sit sorte hjerte og sine onde gerninger?

Hvis det er det sidste, så er sådan en holdning ikke det udtryk for storsind og godhed, som den umiddelbart ligner. Den er den er ret udbredt i den privilegerede vestlige verden, hvor vi sjældent oplever rendyrket ondskab. Men hvor anderledes ser der ikke ud i hjerterne på dem, der har oplevet tortur, incest og etniske udrensninger – begået af bødler, der er gået syngende derfra? ”Kun hvor vi kan overlade dommen til Gud, kan vi selv afstå fra hævn”, som Nana Hauge siger det i et af de korte bidrag. Denne pointe, der er hentet fra Miroslav Volf, og som også gentages i Henrik Højlunds artikel, er vigtig. For kan man ikke kun ”håbe på, at alle bliver frelst”, hvis man har en eller anden ufølsomhed over for verdens uretfærdighed?

Alt i alt var det befriende at læse *Livets Risiko*. Trods det alvorlige emne føler man ikke, at der bliver prædikeret svovl og undergang, men det er tværtimod en opbyggelig bog, som sætter tiltrængt fokus på forholdet mellem Guds barmhjertighed og Hans retfærdighed. Bogen skal anbefales, særlig til unge teologer, som ønsker at tilegne sig et bredere perspektiv på spørgsmålet om frelse og fortabelse.

Livets Risiko

Henrik Højlund, Jørgen Sejergaard, Hans-Ole Bækgaard

Lohses forlag

208 sider

Pris: 250 kr.